

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Biologie
Studijní obor: Biologie

Michala Drahošová

Vampýři a vampirismus v archeologických publikacích z pohledu tafonomie a forenzní antropologie

Vampires and Vampirism in archaeological publications in terms of taphonomy and forensic anthropology

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. RNDr. Jaroslav Brůžek, CSc.

Praha, 2012

Poděkování

Největší poděkování patří mému vedoucímu práce doc. RNDr. Jaroslavu Brůžkovi, CSc. za odbornou pomoc při psaní práce, hodnotné rady a dodání literárních podkladů. Dík patří také pracovníkům Archeologické knihovny a archivu Akademie věd České Republiky. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za podporu a toleranci, protože bez nich by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 22.4.2012

Podpis

Abstrakt

Téma vampýrů a vampirismu budí hluboký zájem nejen literárních autorů a čtenářů, ale i médií a široké veřejnosti. Toto téma je též velice důležité z historického a archeologického hlediska, kdy byla v minulosti prováděna jistá protivampirická opatření na tělech zemřelých. A v poslední době se dá říct, že se jedná i o jistý fenomén při interpretaci atypického pohřebního ritu. Bakalářská práce se zabývá některými archeologickými případy, které jsou interpretovány jako vampirické pohřby. Pro jistou a správnou interpretaci nestandardního pohřbu je ale nesmírně důležitá tafonomická analýza a kvalitní kresebná a fotografická dokumentace nalezené situace. Právě znalosti tafonomie, archeotanatologie a forenzní antropologie umožňují v řadě případů vysvětlit některá z udávaných protivampirických opatření. Nicméně dohledat detailní dokumentace publikovaných vampirických pohřbů je mnohdy obtížné až nemožné. Důležitou roli při interpretaci hrají i přirozené rozkladné a geologické procesy. Nestandardní pohřby mohou existovat, ale jak vyplývá ze závěrů práce, bylo by chybou označit každý atypický nález ihned za vampýra bez bližšího ohledání a tafonomické analýzy. Důležitá je revize starších archeologických prací a jejich konfrontace s nejnovějšími poznatky a vývojem vědy.

Klíčová slova: vampirismus, vampýr, antivampirická opatření, tafonomie, archeologie, forenzní antropologie

Abstract

The topic of vampires and vampirism raises a deep interest among literary authors, readers, the media, and the general public. This topic is also very important from the historical and archaeological point of view, such as when anti-vampiric measures used to be taken on dead bodies in the past. Lately, this topic has become a phenomenon in the interpretation of atypical funeral rites. This thesis deals with some archaeological cases that are interpreted as vampiric funerals. It is extremely important to make a taphonomic analysis, get high quality pictures, and photographic documentation of the particular situation for a non-standard and correct interpretation of the funeral. The knowledge of taphonomy, archeotanatologie and forensic anthropology allow for an explanation of some of the reported anti-vampiric measures in many of these cases. However, it is often difficult or even impossible to trace the detailed documentation of the published vampiric burials. Natural decay and geological processes play an important role in the interpretation of these causes, as well. Non-standard funerals can exist but, as this thesis concludes, it would be a mistake to immediately identify any atypical findings as a vampire without further examination and taphonomic analysis. It is important to revise old archaeological research and update it with the latest advancements in science.

Keywords: vampirism, vampire, antivampiric measure, taphonomy, archeology, forensic anthropology

Obsah

1.	Úvod	1
1.1.	Cíle práce	2
2.	Vampirismus	3
2.1.	Pohřební ritus	3
2.2.	Zvláštnosti v pohřebním ritu	4
2.3.	Protivampirická opatření	5
3.	Tafonomie	7
3.1.	Posmrtné změny	8
3.2.	Formální (zánikové) transformace	8
3.3.	Polohové (prostorové) transformace	9
3.3.1.	Kloubní artikulace	9
3.4.	Pohřební prostor	10
3.4.1.	Dutý prostor	10
3.4.2.	Prostor zaplněný sedimentem	12
4.	Antivampirická opatření z pohledu tafonomie	12
5.	Několik příkladů vampirických pohřbů a jejich analýza	14
5.1.	Benátky - Itálie	14
5.2.	Čelákovice – Česká Republika	16
5.3.	Český Krumlov	25
5.4.	Písek	29
6.	Diskuze	30
7.	Závěr	31
8.	Zdroje	32

1. Úvod

Téma vampýrů, upírů a dalších příbuzných bytostí jako jsou mory a vlkodlaci je nesmírně oblíbené v literatuře a budí hluboký zájem médií i široké veřejnosti. Otázku existence či neexistence těchto stvoření a jejich mytologie řeší řada etnografů (např. Wollman 1920, 1921, 1923, 1926, Johnson 2001, Bohn 2007).

Pro víru ve vampýry však máme i řadu archeologických a materiálních důkazů ve formě funerálních praktik, které se odlišují od běžného pohřebního ritu, a v archeologických publikacích jsou často interpretovány jako protivampirická opatření. Jedním z nejzajímavějších a nejznámějších nálezů je kostrové pohřebiště v Čelákovících, interpretované jako „vampýrské pohřebiště“ (Špaček 1971, 2009).

Nicméně ne každý pohřeb označený archeology za nestandardní musí být nutně důsledek odlišných pohřebních praktik, případně záměrného antropogenního sekundárního zásahu. Vedle působení přirozených vnějších podmínek na konstrukci hrobu jako jsou geologické procesy, zemská gravitace, expanze kořenů rostlin a běžná činnost zvířat a lidí na povrchu, může docházet i k záměrnému narušení při vykrádání hrobů. A důležitou roli na stav kosterního materiálu (nálezové situace) mají i přirozené rozkladné procesy (dekompozice a skeletizace těla).

Proto se pokusím ve své práci nastínit možnosti, jak vysvětlit udávaná protivampirická (nebo alespoň některá z udávaných antirevenanských) opatření v pohřebním ritu (Krumphanzlová 1961) za pomoci tafonomie, archeotanatologie a forenzní antropologie.

Že se jedná o stále aktuální a diskutované téma dokládá i příspěvek na 81. výroční konferenci Americké asociace fyzických antropologů, která se konala letos v dubnu v Portlandu, USA. T. K. Betsinger a A. B. Scott představily svůj příspěvek: Bioarcheologická analýza vampýrů v pozdně středověkém Polsku. Jedná se o výzkum na pohřebišti ze 17. - 18. století v polském Drawsku, kde srovnaly tři skelety z vampirických pohřbů s 31 ostatními standardními pohřby a hledaly zdravotní ukazatele, které by určité jedince předurčovaly z nařčení z vampirismu již během jejich života. Dle jejich výsledků se potvrzuje tvrzení, že vampýři a vampirismus je především kulturním fenoménem a nemusí být nutně určen biologickými markery (Betsinger et al. 2012).

1.1. Cíle práce

Cílem mé práce je snaha o zhodnocení interpretace pohřebních praktik doprovázejících vampirický pohřeb, často označované přímo jako protivampirická opatření, z hlediska tafonomie, archeotanatologie a forenzní antropologie.

Proto v první a druhé kapitole uvedu fakta o pohřebních praktikách v minulosti, o nestandardních pohřbech a protivampirických opatřeních z pohledu archeologie.

Ve třetí kapitole uvedu základní informace ohledně tafonomie a jejího potenciálu pro využití při hodnocení archeologického nálezů. Zvláštní důraz bude kladen právě na využití tafonomie pro osvětlení protivampirických opatření.

Ve čtvrté kapitole nastíním zhodnocení protivampirických opatření za použití znalostí z tafonomie. Lze se ptát, zda všechny anomálie považované za protivampirický zásah musí být nutně sekundárním antropogenním zásahem. Alespoň některé z nich se dají vysvětlit právě na základě tafonomických procesů probíhajících během dekompozice těla.

V páté kapitole uvedu na příkladu nálezů z italských Benátek, interpretovaného jako vampýr (Whipps 2009, Nuzzolese et al. 2010), využití moderních forenzních a tafonomických technik pro analýzu a hodnocení archeologického materiálu.

V závěru práce bych ráda diskutovala a zhodnotila nálezy z některých vybraných lokalit v České Republice právě za využití znalostí z oboru terénní antropologie.

2. Vampirismus

Vampirismus je stará lidová víra, podle které se může mrtvý vracet z hrobu, aby škodil pozůstalým na zdraví, majetku a životě (Krumphanzlová 1961, Nechvátal 1967). Vznikla pravděpodobně již v pravěku z animistických představ a byla úzce spojena se strachem z mrtvých (Krumphanzlová 1961). Pravděpodobně může též pramenit i z neznalosti dekompozičních procesů u tehdejších lidí a nutností jistým způsobem si vysvětlit nepochopitelné jevy, které se tehdy odehrávaly v jejich okolí. O první logické vysvětlení příznaků vampirismu se pokusil již v 18. století Augustin Calmet ve své druhé disertaci, kdy uvažuje o tom, že by upíři mohli být lidé prohlášení omylem za mrtvé (např. Kozák 2006). O vědecké vysvětlení na základě rozkladných procesů se úspěšně pokusil P. Barber ve své studii „Forensic Pathology and the European Vampire“ (Barber 1987).

2.1. Pohřební ritus

Slované od 6. století pravděpodobně své mrtvé spalovali (Niederle 1916, Unger 2002). Důležitá byla víra v nesmrtelnost duše, která přechází do jiného světa. Tento způsob žárového pohřebního ritu se udržel až do přijetí křesťanství kolem roku 863 (Šolle 1992, Unger 2002). Nicméně pohanství se hlavně u venkovských obyvatel udrželo ještě dlouhou dobu, minimálně až do konce 11. století, kdy bylo knížetem Břetislav II. oficiálně zakázané. A právě víra v revenanty je nejčastěji spojována se Slovany a jejich pohanským kultem. I když by bylo chybou se domnívat a spojovat vampirismus jen se Slovany, jako obecně slovanský jev, protože archeologické nálezy dokazují starobylost a rozšíření víry v upíry i mimo „slovanský svět“, tj. země obývané národy, jejichž jazyky pocházejí z jediného společného kořene – z praslovanštiny (Maiello 2005).

Křesťanský pohřební ritus¹ vychází z víry v posmrtný přechod a čekání na Poslední soud, který rozhodne o tom, zda bude člověk spasen na věčnost či zatracen (Unger 2002). Pohřbívání v 9. - 10. století je u Slovanů charakteristické převládnutím kostrového pohřebního ritu, kdy byla běžná orientace hrobů západ – východ, ale najdeme zde i celou řadu jemných odchylek. Běžná je poloha nznak, tzv. dorzální dekubitus, s horními končetinami

¹ Základem křesťanského pohřbu bylo (a do dnes je) uložení těla do posvěcené půdy a péče o duši zemřelého modlitbami. Nicméně z křesťanského pohřbu byli vyloučeni nekřesťané, nepokřtěnci, sebevrazi a těžcí hříšníci, ti měli být pohřbeni bez rituálu mimo hřbitov, tzv. oslím způsobem, protože jejich tělo nesmělo přijít kvůli špatné duši do posvěcené půdy (Unger 2002). Protože nepřijme-li země mrtvé tělo, neproběhne jeho rozklad a zesnulý se stane nebezpečným upírem, jenž může ohrozit celou společnost (Maiello 2005).

(dále jen HK) podél těla a dolními končetinami (dále jen DK) vedle sebe (Unger 2002, Čechura 2010). Opět se ale vyskytují různé odchylky, jako poloha na boku (laterální dekubitus) či skrčená poloha (Borkovský 1939). V hrobech se většinou vyskytují předměty související s oděvem a šperky, ale i milodary, které měly usnadnit přechod na onen svět, jako jsou nádoby a zbraně (Unger 2002). Absence milodarů se též často řadí mezi protivampirické zásahy (Krumphanzlová 1961). Nicméně nepřítomnost milodarů může symbolizovat i nízké sociální postavení a nemajetnost zemřelého (Štefan 2009), případně se může jednat i o porušení hrobové výbavy a krádež vykradačů hrobů (Ďuricová 2006). V hrobech se občas objevují i doklady pohřebních zvyků a rituálů (rituální rozbíjení nádob, skořápky vajec, vykuřování), ale i protivampirická opatření jako přibíjení končetin hřebíky k podložce a probodnutí kůlem (Unger 2002).

V 11. a 12. století dochází k postupné jednotnosti pohřebního ritu s minimem či již úplnou absencí milodarů² a k zakládání kostelních hřbitovů, což je odrazem vznikající struktury církevní organizace vázané od roku 973 na pražské biskupství (Unger 2002). Především u venkovského obyvatelstva ale i nadále přežívá ještě mnoho z pohanských tradic v pohřebním ritu, často spojováno s tzv. kultem předků (Krumphanzlová 1961, Nechvátal 1967).

2.2. Zvláštnosti v pohřebním ritu

Některé skupiny obyvatel, potažmo pohřebních ritů, si zasluhují zvláštní pozornost, protože se poněkud odlišovaly od běžných praktik. Mohlo se zde jednat o odlišný sociální status (Štefan 2009) (jako panovníci, velmožové, duchovní), věk (dětské pohřby a novorozenci), pohlaví, etnikum, národnost a náboženství (Unger 2002). Jako příčina úpravy pohřebního ritu na slovanských pohřebištích bývá v archeologických publikacích nejčastěji uváděn právě tzv. vampirismus (Krumphanzlová 1961, Nechvátal 1967).

Největší skupinou, která se vymyká běžnému pohřebnímu ritu, jsou jedinci patřící k nebezpečným nebo nečistým zemřelým. Mohlo se jednat o zemřelé násilnou smrtí, tělesně a duševně postižené jedince, ženy zemřelé v těhotenství či brzy po porodu, cizince, sebevrahy,

² Z výbavy hrobů byly časté mince (Čechura 2010), které mohly mít souvislost s přechodovým rituálem a mít funkci jako cestovné do světa mrtvých. Kromě toho mohly mít i funkci jako antirevenanské opatření a ochranná výbava před návratem duše zpět do těla (Unger 2002).

popravené zločince či kouzelníky praktikující pohanskou víru. Pravděpodobně se zde jedná o snahu vydělení jedince ze společnosti (Unger 2002).

2.3. Protivampirická opatření

V pohřebních rituálech se projevuje řada opatření, aby nemohlo dojít k návratu mrtvého zpět mezi živé a škodit jim. U některých lidí se mohly vytvořit určité předpoklady již za života, aby mohli být po smrti prohlášeni za vampýry. Protivampirická opatření se prováděla ve dvou stupních. První skupinu tvořily zásahy v době pohřbu a jednalo se například o zatížení těla kameny, polohu na břicho, spoutání rukou a nohou, probíjení kulem³ a ucpávání úst hlínou či kamenem a další rituály, které se špatně archeologicky rekonstruuji jako používání bylin, lektvarů a kadidel. Druhým stupněm ochrany jsou dodatečné zásahy po uložení jedince jako porušování těla, oddělení hlavy a spalování (Špaček 1971, Unger 2002). Nicméně obecně se zdá, že ve starším horizontu převládaly zásahy přímo na těle zemřelého, zatímco v mladším bylo více používáno zatížení kameny (Frolíková – Kaliszová 2000). Při interpretaci tzv. protivampirických opatření musíme být opatrní. Nemusí být vždy tak jednoduchá a jednoznačná, jak bychom se mohli domnívat. Nicméně četná protivampirická opatření jsou známá nejen z archeologického materiálu, ale i z písemných a etnografických pramenů a kronik, a to již od doby stěhování národů až do 18. století (Unger 2002) a v některých vzdálenějších oblastech snad i do dnes.

K interpretaci pohřbů jako vampirický, resp. s protivampirickými zásahy se nejčastěji využívá seznamu opatření, která sepsala archeoložka Z. Krumphanzlová (Krumphanzlová 1961). Většina novějších východoevropských autorů a archeologů využívá do dnes právě této klasifikace jako určující klíč k interpretaci vampirických pohřbů.

Mezi nejčastější protivampirické zásahy se uvádí **nestandardní poloha těla** – na břicho (ventrální dekubitus), či boku (laterální dekubitus), **nestandardní orientace** hrobu vůči světovým stranám, **násilné porušování těla** jako oddělování hlavy a končetin, **zavalování kameny**, **ucpávání úst** (kamenem, hlínou), **probíjení kolíkem a přibíjení hřeby** do rakve, střílení šípů do hrobu a zapalování ohně nad hrobem či **spalování těla** (Krumphanzlová 1961), **skrčená poloha a svazování** (Borkovský 1939) a umístění hrobu na **okraji pohřebiště**, nejčastěji východní straně (Čulíková 2010).

³ Nicméně v některých případech mohou stopy po kule znamenat také i doklad po označení hrobu na povrchu (Unger 2002).

Jako nejstarší protivampirická opatření bývá označována **poloha na břicho**⁴ (ventrální dekubitus). Takové pohřby jsou uváděny z různých období už od pravěku.

Násilné porušování těl zemřelých, zejména oddělení hlavy opět můžeme sledovat už od pravěku s jedinou výjimkou, kdy byli mrtví spalováni. Obecně se činnost porušování těl zaměřuje nejen na horní polovinu trupu, ale i na celé tělo (Hanuliak 2007). Na řadě pohřebišť je uváděno i postmortální vytočení krčních obratlů, kdy bylo mrtvým doslova „zakrouceno krkem“. Podle Z. Krumphanzlové by to mohlo souviset se zvykem protivampirického utěti či ukroucením hlavy a jejího záměrného uložení do klína, k lokti nebo k nohám (Krumphanzlová 1961). V případně masivního výskytu násilného porušování koster na jednom pohřebišti (protivampirické zásahy) můžeme hovořit i o dokladu velkých morů, tzv. morové hřbitovy, kdy mrtvý škodí a volá za sebou členy své rodiny a jedince ze svého okolí (nakazili se od zemřelého) (Krumphanzlová 1961). Tudíž na jeho těle musely být provedeny protivampirické opatření, aby bylo zabráněno dalšímu běsnění domnělého upíra.

Zatížení těla kameny, zejména na hlavě, prsou a dolních končetinách může souviset také s představou vstávání mrtvého z hrobu a snahou tomu zabránit (Krumphanzlová 1961).

Dle prostorového umístění bylo zjištěno, že zhruba 1/3 případů se nachází **v okrajových částech pohřebišť**. Výraznější kumulace hrobů se projevuje ve východních (33 %) a jižních (29 %) částech pohřebišť (Čulíková 2011). Časté okrajové umístění hrobů může být způsobeno faktem, že pohřbení jedinci jistým způsobem vzbuzovali v lidech obavy z jejich možného návratu, a tak se je snažili tímto prostorem izolovat od zbytku zemřelých (Čulíková 2011). Případně by to mohlo také odrážet i jejich vyčlenění a odlišování⁵ od společnosti již

⁴ Zajímavou studii a srovnání projevů nepietního způsobu ukládání mrtvých u středověkých populací provedla L. Čulíková. Do vytvořené databáze bylo zaznamenáno 75 jedinců, na kterých byly identifikovány různé protivampirické zásahy, z 18 lokalit na území České republiky. Z analýzy polohy těla vyplynulo, že v poloze na zádech (standardní poloha) jedinci spočívali v 53%, v poloze na pravém a levém boku shodně v 17 % (levý bok byl čtenější u jedinců ženského pohlaví, pravý bok u mužů, což by mohlo odrážet odlišný pohřební ritus dle pohlaví jedinců), v poloze na břicho (nestandardní poloha) byli jedinci uloženi pouze v 10% případů shodně u obou pohlaví (Čulíková 2011). Tato poloha je sice uváděna jako protivampirické opatření, nicméně se jedná o primární zásah do pohřebního ritu a standardní uložení nevylučuje použití jiného či dodatečného protivampirického sekundárního zásahu do pohřebního ritu.

⁵ Podobnou studii provedl také M. Hanuliak na Velkomoravských pohřebišťích, kde nenalezl u většiny „vampirických“ koster žádné abnormální anomálie, které by dotyčné jedince nějak jinak fyzicky vyčleňovaly ze společnosti. I primární pohřební praktiky probíhaly dle tradičního obřadu a podle majetkového statusu byli zemřelí i náležitě vystrojeni na cestu do záhrobí (Hanuliak 2007).

za života. Toto vyčlenění je možné připisovat jedině jinému psychickému či morálnímu stavu jedince, což nám archeologický záznam neuchová (Chochol 1967).

Všeobecně se pohřby s nestandardními zásahy nevyskytují příliš hojně. „Nejčastěji jsou zastoupeny jedním až třemi případy na lokalitě“ (Čulíková 2011).

3. Tafonomie

Tafonomie je věda zabývající se studiem přeměny živých organismů v litosféru. Jinak řečeno se jedná o soubor nauk o studiu transportu, akumulaci organických zbytků, o jejich rozkladu (dekompozici), deformaci a destrukci, uchování (fosilizaci), změnách v průběhu ukládání (diagenese) a metamorfózy sedimentů (Pokorný et al. 1992). Též se snaží o pochopení posmrtných procesů, jak už napovídá její název: „taphos“ znamená smrt a „nomos“ je možné přeložit jako princip (Lyman 1994).

Studium pohřebního ritu z hlediska anatomie můžeme řadit do jednoho z podoborů tafonomie nazývaného francouzsky „l'Anthropologie de Terrain“⁶ (anglicky Field Anthropology, česky překládané jako „terénní antropologie“) (např. Duday et al 2006). Interpretace polohy závisí na pochopení rozkladu a skeletizaci lidského těla (Willis et al. 2009). Z tohoto pohledu je důležité objektivně hodnotit interpretace některých pohřbů označené za pohřby s projevy vampirismu.

Jedním z výchozích archeologických⁷ předpokladů je, že skelet dochovaný v anatomické poloze byl takto uložen do země záměrně, tedy rituálně. Důležité je ale zdůraznit, že takové interpretaci musí nutně předcházet tafonomická analýza všech postdepozičních procesů, které tu vzhledem ke geologické situaci lokality můžeme předpokládat. Často totiž nabídnou řešení podstatně jednodušší a při bližším pohledu i pravděpodobnější (Svoboda 2003). Ne vždy je

⁶ Tento přístup se snaží zrekonstruovat původní pozici těla a celkovou architekturu hrobu. A spočívá ve sledování a pečlivé dokumentaci všech prostorových transformací kostí skeletu, ke kterým došlo během uložení tělesných ostatků zemřelého v půdě, v důsledku přirozené cesty jejich rozkladu (Duday et al. 2006, Bradley 2010). Tento autor dnes používá i termín archeotanatologie. Tyto transformace mohou deformovat či zastiňovat kulturní projevy, o jejichž rekonstrukci se pokoušíme (Černý 1995).

⁷ V minulosti se archeologie zaměřovala pouze na studium pohřební výbavy hrobů a kosterní materiál byl často podceňován, nevyzvednut a mnohdy i přepohřben. Dnešní archeologie sice veškeré osteologické nálezy vyzvedává, nicméně na jejich dokumentaci v terénu bohužel není často brán velký zřetel. Nicméně právě na kosterním materiálu můžeme studovat řadu tafonomických procesů, které nesou důležitou výpovědní hodnotu při rekonstrukci a interpretaci pohřebního ritu (Černý 1995).

netypická pozice těla dána záměrným uložením plynoucím z pohřebního ritu, jak se dříve vesměs u většiny nálezů předpokládalo.

3.1. Posmrtné změny

Při dekompozici⁸ (postdepoziciční změny) jde hlavně o transformaci formální (zánikovou) (fragmentace skeletu, rozklad měkkých tkání i kostí) a polohovou (prostorovou) (dislokace skeletu). Všechny tyto procesy mají svoje zákonitosti a jejich průběh je ovlivněn vlastnostmi prostředí, v němž k rozkladu docházelo (Prokeš 2007).

Terénní antropologii zajímají jen ty změny, ke kterým dochází od smrti jedince, resp. od momentu uložení těla do hrobu až po jeho vyzvednutí ze země. Pro správnou interpretaci nálezové situace je významná rychlost transformací a jejich pořadí⁹.

3.2. Formální (zánikové) transformace

Řadíme sem skeletizaci a změny jako poškození (deformace), rozpad (fragmentace) a zánik (degradace) kostní tkáně. Transformace mohou být způsobeny jak činiteli chemickými (např. pH, kontaminace prvků z okolí), tak mechanickými (horizontální posun půdních vrstev) či biologickými agens (např. působení mikroorganismů, hmyzu, obratlovců a kořínků rostlin či aktivita lidí). Vznikají během depozice v půdním prostředí. Můžeme je rozdělit do 4 základních transformačních procesů: deformace, fragmentace, abraze, eroze (Průchová et al. 2009).

Důležitým kvantitativním parametrem úplnosti, resp. neúplnosti skeletu je index kostní zachovalosti. Dle V. Černého je definován jako poměr počtu zachovaných kostí ku jejich očekávanému počtu, vyjádřený v procentech (Černý 1994, podle Prokeše 2007). Podle výzkumů T. Waldrona či M. Cox & L. Bell nejčastěji chybí periferní malé kosti ruky a nohy (hlavně ossa carpi a tarsi, ossa metacarpi a metatarsi a ossa phalanges) a kosti položené

⁸ V přirozených podmínkách se mrtvé tělo začíná rozkládat bezprostředně krátce po smrti. Jedná se o složitý proces, při kterém dochází k řadě biologických, chemických a fyzikálních změn. Rychlost a intenzita rozkladu závisí nejen na podmínkách vnějšího prostředí, ve kterém k dekompozici dochází, ale také na individuálních vlastnostech každého těla a příčině smrti jedince (Boumba et al. 2008).

⁹ Rozklad měkkých tkání, i když se možná zdá pro archeologii jako nepříliš zajímavý a málo důležitý, může mít zásadní vliv na zachovalost skeletu nebo na jeho polohu. Měkké tkáně se nerozkládají všechny stejně rychle. Nejdéle zůstávají zachovány vazivové části jako šlachy a fascie, některé svalové partie a chrupavky. Rozpadem žvýkacích svalů dochází v pokročilém stádiu rozkladu k otevírání úst a obnažení zubů (Prokeš 2007). Rozpad samotných kostí nastává nejdříve za deset let (Dvořák 2000).

anteriorní (patellae, manubrium sterni, scapulae a os pubes) (Waldron 1987, podle Prokeše 2007, Cox et al. 1999). Ke ztrátě těchto kostí může dojít jejich rozkladem, nebo ztrátou při manipulaci s pozůstatky (Prokeš 2007). Mimo jiné je to i dobrým ukazatelem toho, zda se jedná o primární či sekundární pohřeb a zda nedošlo k pozdějšímu narušení hrobu, například při provádění protivampirických opatření jako je oddělování končetin a hlavy, kdy právě drobné kůstky mohou být při manipulaci s rozkládajícím tělem zapomenuty či ztraceny.

3.3. Polohové (prostorové) transformace

Prostorovými transformacemi rozumíme změnu pozice kostí oproti původní poloze, a to jak v horizontální, tak i vertikální rovině. Poloha jednotlivých částí skeletu je v první řadě určena biomechanickými možnostmi pohybového aparátu. Podle polohových změn kostí v kloubních spojeních můžeme rekonstruovat původní polohu těla (Černý 1995, Průchová et al. 2009).

Vedle standardních pohřbů máme i pohřby označované jako „nestandardní“, kdy tělo leží v jiné poloze, než je typické. V těchto případech je důležité rozhodnout, zda se jedná o záměrné uložení těla do jiné pozice, např. jako protivampirický zásah a opatření, nebo zda se jedná o přirozenou transformaci v důsledku rozkladu těla. Protože tlakem hnilobných plynů ve tkáních dochází ke změnám polohy těla, případně k pohybům jeho částí (Prokeš 2007), zvláště při pohřbu v dutém prostoru. Další příčinou neobvyklé polohy může být posmrtná ztuhlost¹⁰ (rigor mortis) a mrtvolný (hnilobný) emfyzém.

3.3.1. Kloubní artikulace

Kosti kloubu jsou k sobě připojeny pomocí měkkých tkání, zejména pomocí šlach a vazů. Při dekompozici dochází k rozvolňování kostí právě v kloubních spojeních a za určitých podmínek může dojít i k jejich posunu. Pokud zůstanou kosti v místě kloubního spojení, hovoříme o artikulaci, když ale dojde k rozpojení a k posunu kostí mimo anatomickou polohu, nazýváme tuto změnu disartikulací (Duday et al. 2006, Prokeš 2007, Průchová et al. 2009).

Z tafonomického hlediska rozlišujeme **kloubní spojení pevné (perzistující)** a **kloubní spojení slabé (labilní)** (Duday 1978 podle Černého 1995, Duday et al. 2006). Hranice mezi

¹⁰ Posmrtná ztuhlost je postmortální kontrakce příčně pruhovaných svalů a postupuje zhruba od hlavy směrem k dolním končetinám. Úplná ztuhlost nastává obvykle za 6 – 8 hodin a mizí ve stejném pořadí jako nastala. Protože flexory paží jsou silnější a lépe vyvinuty než extenzory, bývá předloktí ohnuto a paže se mohou pohybovat až nad hrudník (Barber 1987, Prokeš 2007). Proto by mohlo docházet k uložení v jiné než standardní poloze, protože ztuhlá a zatížená svaly prostě nedovolí uložit nebožtíka do běžné pohřební polohy.

kloubním spojením pevným a labilním není ostře vymezena. Obecně se předpokládá závislost na funkčních požadavcích tělesné stavby¹¹. Právě spojení labilní nám pomáhají identifikovat primární a sekundární pohřeb a manipulaci se skeletem v době po uvolnění nejslabších kloubních spojení (Černý 1995).

3.4. Pohřební prostor

Primární depozice (pohřeb) je definována jako pohřbení těla v relativně krátkém období po smrti, kdy ještě nedošlo k dekompozici, do místa definitivního uložení. Jinými slovy, prvotní místo uložení těla je i místem definitivního pohřbu. Anatomická celistvost těla je zachována (Černý 1995, Duday et al. 2006).

Nicméně nedostatek anatomických připojení neznamená, že se nejedná o primární pohřeb. Je nutné vzít v úvahu i nestandardní uložení (na boku, vsedě, na dřevěné podložce), kdy v důsledku sesunutí těla může dojít ke změně polohy, ačkoliv se stále jedná o primární pohřeb. Pro identifikaci primárního pohřbu je důležitá poloha skeletu (Černý 1995).

Za **sekundární pohřeb** považujeme pohřby s praktiky a obřady, které probíhají až po rozkladu měkkých tkání, a při kterých dochází k manipulaci s kosterními pozůstatky. Místo primárního pohřbu tedy není místem definitivního pohřbu, protože zde dochází k přepohřbení a k manipulaci s ostatky (Černý 1995, Duday et al. 2006).

3.4.1. Dutý prostor

Je charakterizován přítomností volného prostoru okolo těla v době jeho uložení do země. Může se jednat například o rakev, kamennou schránku, hrobovou komoru. V tomto případě se jedná o **primární dutý prostor**. Nesmíme ale opomenout i možnost přítomnosti **sekundárního dutého prostoru**, který vzniká v důsledku rozkladu měkkých tkání či zetlení podložky či opěrky hlavy, apod. (Černý 1995, Duday et al. 2006). Tímto rozkladem se vytvoří prázdný dutý prostor, do kterého mohou v důsledku gravitace spadnout kosti, jakmile se uvolní vazy. Tvorbu sekundárního dutého prostoru je také nutné vztáhnout k i charakteru

¹¹ Kloub, který je více zatěžován, by měl být obklopen pevnějším kloubním pouzdrem, s více a silnějšími ligamenty, které podléhají úplnému rozkladu až po několika letech. Jedná se například o atlanto-okcipitální spojení, lumbální páteř, spojení sacrolumbální, sacroiliakální, kyčelní a kolenní kloub. Klouby s minimální fyziologickou zátěží jsou zatěžovány mnohem méně, a proto jejich kloubní pouzdro nemusí být tak silně vyvinuté. Jsou pospojované slabšími ligamenty, a k jejich rozpojení může dojít již nedlouho po smrti, často již už po několika týdnech od uložení do země. Patří sem například krční páteř, kůstky ruky a nohy, spojení scapulo-thorakální a kosto-sternální (Duday et al. 2006, Bradley 2010).

půdy. V písčítých půdách může docházet k postupnému sedimentárnímu zaplňování sekundárních dutin. V případě rakve či pohřební komory je nutné proto uvažovat polohové transformace, jak ve směru primárního, tak i sekundárního dutého prostoru (Černý 1995, Duday et al. 2006, Prokeš 2007)¹².

K polohovým transformacím ovlivněným sekundárním dutým prostorem dochází bez ohledu na přítomnost primárního dutého prostoru. Díky němu můžeme pozorovat segmentaci páteře do obratlových bloků po 2-6, mezi těmito segmenty lze pozorovat rozvolnění, rotaci či posun. K oddělení obratlů od sebe dochází vždy v místě největšího tlaku (Černý 1995, Duday et al. 2006).

Při dorzálním dekubitu (poloha skeletu na zádech) lze rekonstruovat původní pozice hlavy na základě zjištěné polohy atlasu a krčních obratlů. Pokud se atlas nachází v anatomickém pořádku a ve spojení s ostatními krčními obratli, došlo k oddělení lebky samovolně v důsledku dekompozice. Právě zjištění, že poloha atlasu a jednotlivých krčních obratlů anatomicky neodpovídají poloze lebky, lze považovat za důkaz existence primárního dutého prostoru v okolí hlavy (Černý 1995, Duday et al. 2006, Prokeš 2007). V případě zvýšení hladiny spodní vody může dojít k rozvolnění a postupnému posunu kostí z anatomického pořádku (Černý 1995, Duday et al. 2006, Prokeš 2007). Nicméně takto detailní popis polohy atlasu vůči lebce však ve většině případů v archeologické dokumentaci chybí.

Při pohřbu v úzkém prostoru dochází při dorzálním dekubitu v důsledku sevření ramen ke vztyčení klíčních kostí, kdy mediální strana míří dolů a laterální zase vzhůru. Po rozvolnění ramenního kloubu dochází k mediální rotaci humeru a pootočení lopatky antero-laterálně, takže cavitas glenoidalis míří ventrálně. Ke sklopení pánevních kostí nemusí v důsledku zapření ala ossis illi (lopata kosti kyčelní) mezi stěny dutého prostoru dojít (Duday et al. 2006).

Při použití protivampirického zásahu a uložení těla na břicho (ventrální dekubitus) je obvykle pozorován pád kosti křížové, sklopení kostí pánve tak, že crista iliaca se dotýká země a nejvyšším bodem se stane kost sedací s tuber ischiadicum (Duday et al. 2006).

¹² Kostra pohřbená v dutém prostoru budí dojem více rozptýlených kostí než při pohřbu do prostoru zaplněného sedimentem. Kostí pánve (kosti kyčelní, sedací a stydké) jsou rozvolněné od sebe a ilustrují míru posunu, který může nastat při rozkladu (Bradley 2010). V případě sesunu patell se jedná o dobrý indikátor pro určení, že se jedná o pohřbení v dutém prostoru (Černý 1995, Duday et al. 2006, Bradley 2010).

3.4.2. Prostor zaplněný sedimentem

V případě pohřbu těla rovnou do země a jeho zasypání zeminou, může dojít k polohovým transformacím pouze ve směru sekundárního dutého prostoru. Bývají velice dobře zachovány i kloubní artikulace. Po rozkladu měkkých tkání nedochází k posunu kostí v důsledku tlaků okolní zeminy, podepření a zafixování dané polohy skeletu. Podobnou situaci můžeme vidět i u tzv. „**wall effect**“ (francouzsky effet de paroi), který je charakteristický tím, že se fixuje nestabilní poloha, podle jiné struktury, která ji podepírá a zabraňuje její změně a pádu (Duday et al. 2006, Bradley 2010). To znamená, že může docházet k zachování vertikálního postavení kostí nad sebou, například zachování patell v anatomické poloze při dorzálním dekubitu, kdy nedochází k jejich sklouznutí a pádu, ale zůstávají ležet na distální hlavici kosti stehenní.

4. Antivampirická opatření¹³ z pohledu tafonomie

U **polohy na břicho** je nezbytně nutné mít důkazy pro to, že se zde skutečně jedná o záměrnou formu pohřbu jako protivampirické opatření. Např. v laténské době se tato poloha vyskytuje ve dvojhrobech jako symbol manželství. Mohlo by se také jednat o nedbalý pohřeb, pohřeb potupný, pohřbení člověka zdánlivě mrtvého (pokud se jednalo o pohřeb do dutého prostoru) nebo o omyl při ukládání mrtvého zabaleného v látce. Může být i znakem pokání, jako to je v případě pohřbu krále Pipina III. Krátkého, který byl vzhledem k provinění vůči opatství v Saint-Denis u Paříže, pohřben roku 768 obličejem dolů, jak nám dokládají písemné záznamy (Unger 2002, Treffort 2004). Pokud však nacházíme i další protivampirická opatření (nejčastěji jiná orientace hrobu než je běžné na daném pohřebišti), mohlo by záměrné uložení znamenat víru ve zlý pohled mrtvého, snahu ztížit jeho vystoupení z hrobu a zabránění duše vstoupit zpět do těla a oživit nebožtíka (Krumphanzlová 1961). Jedním z nejnovějších nálezů kostry v nestandardní poloze na břicho je z roku 2010 kostra muže z Hrádku nad Nisou, nazývaná též vampýr Tobiáš (Janáč 2012), ačkoliv jiný diagnostický znak vampirismu není udáván.

¹³ K vampirickým opatřením se počítá **nestandardní poloha těla** – na břicho (ventrální dekubitus), či boku (laterální dekubitus), **nestandardní orientace** hrobu vůči světovým stranám, **násilné porušování těla** jako oddělování hlavy a končetin, **zavalování kameny**, **ucpávání úst** (kamenem, hlínou), **probíjení kolíkem a přibíjení hřeby** do rakve, střílení šípů do hrobu a zapalování ohně nad hrobem či **spalování těla** (Krumphanzlová 1961), **skrčená poloha a svazování** (Borkovský 1939) a umístění hrobu na **okraj pohřebiště**, nejčastěji východní straně (Čulíková 2010).

U **polohy na boku** je též důležité odlišit, zda se jedná o záměrnou formu pohřbu, či o důsledek tafonomických procesů. Protože při pohřbu do dutého prostoru může díky hnilobným plynům docházet k nadmutí části těla a jejímu posunu, či sklouznutí (Prokeš 2007), například ruce se mohou sesunout z polohy na břicho či prsou do klína nebo úplně dolů z těla. Též může docházet k pootočení hlavy, či jejímu sesunutí z podložky po dekompozici okolního materiálu a měkkých tkání.

Nestandardní orientace vůči světovým stranám se vysvětlují buď tzv. astronomickým výkladem orientace hrobů, kdy je umístění těla odlišné podle rozdílného místa východu a západu slunce během ročního období (Unger 2002), případně odlišení podle orientace na významnou krajovou dominantu (nejčastěji kostel) (Čechura 2010), nebo jako protivampirické opatření, kdy je snaha vyčlenit zemřelého, případně mu zamezit vstát z hrobu a škodit svému okolí. Podle M. Čechury lze ale obecně předpokládat, že orientace hrobů je ovlivněna spíše povahou terénu a orientací kostela než ideální západovýchodní osou (Čechura 2010).

Při **násilném porušování těl** zemřelých je potřeba rozlišit, zda k porušení došlo skutečně násilně vnějším antropogenním zásahem, který by zanechal stopy na kostech, nebo zda došlo k oddělení části těla v místě artikulačního spojení kostí. V tomto případě je ještě třeba rozlišit, zda se jedná o kloub stabilní (perzistující) či labilní. Protože v případě labilního kloubního spojení je nejpravděpodobnější, že k rozpojení došlo samovolně po rozkladu měkkých tkáních a ligamentů, které držely příslušné kosti v anatomické poloze (Černý 1995). A právě v případě oddělené hlavy od těla je nesmírně důležitá antropologická a tafonomická analýza, která může odhalit, že se jedná o přirozený důsledek rozkladných procesů působících na tělo, zejména v případě, že se jednalo o pohřeb v dutém prostoru. Jako důkazy nám poslouží postavení krčních obratlů a mandibuly, takže je nezbytně nutná kvalitní kresebná a fotografická dokumentace polohy všech kostí. Dalším důvodem pro porušení anatomického pořádku kostí může být tzv. vykrádání hrobů a snaha odcizit hodnotnější části pohřebního inventáře (Krumphanzlová 1961, Špaček 1971, Hanuliak 2007). Důsledek vykrádání hrobů můžeme vyloučit v případě, že milodary jsou v hrobě přítomné (Krumphanzlová 1961). Dle měření M. Hanuliaka bylo z kolekce 253 hrobů na 61 lokalitách na Velkomoravských pohřebištích (7,4% případů) zjištěno, že mezi případy s nejčastěji porušovanou horní částí těla byli jedinci ženského pohlaví zastoupeny pouze o 1,2% až 3,4% případů častěji než jedinci opačného pohlaví. V uvedené části těla byly u žen nalézány především šperky, u mužů spíše

výjimečně. U dolní poloviny těla byly naměřené hodnoty podobné s rozdílem, že v těchto místech bývají přikládány spíše bojovné zbraně a to především u mužů. Překvapivé bylo také to, že nálezy ozdob byly zachovány v 65-69% případů v oblasti hlavy a hrudníku i přesto, že šlo o porušené skelety. I samotné vykrádání hrobů odporovalo zásadám pohřebního ritu. Nepřípustné bylo okrást zemřelého a předměty přiložené k mrtvému byly považovány za nečisté (Hanuliak 2007).

I v případě **zatížení mrtvého kameny** je nezbytně nutné opět dokázat, že se jedná o záměrné umístění kamenů na těle zemřelého a ne o uvolnění materiálu z vrstvy zásypu hrobu, či pádu kamenů původně umístěných na víku rakve do dutého prostoru po zhnutí víka rakve. Pro podporu teorie o záměrném umístění kamenů již na mrtvole Z. Krumphanzlová zmiňuje doložení této praktiky nejen v archeologickém materiálu (Budeč, Loretánské náměstí v Praze, Praha – Motol, Staré Město na Moravě, Radomyšl, Budeč – Na Týnci), ale i v materiálu etnografickém (Krumphanzlová 1961). Nejnovějším nálezem tohoto druhu je kostra ženy z roku 2011 z Bíliny na Teplicku (Beneš 2012).

K **ucpání úst** může dojít taktéž samovolně, hlavně při pohřbu v písčitém sedimentu. Při dekompozici žvýkacích svalů dochází k otevírání úst (Prokeš 2007) a vzniku sekundárního dutého prostoru, který se postupně zaplňuje sedimentem z nadložní vrstvy zásypu hrobu (Černý 1995, Duday et al. 2006).

Probíjení kolíkem a přibíjení hřeby do rakve. Nález zbytku dřeva v hrobové jámě může pocházet z rakve, či podložky při pohřbu na dřevěné desce, jakož i hřebíky, kterými byla původně rakev zbitá. Naopak absence hřebíků nemůže být argumentem pro nepřítomnost rakve, jelikož je nutné též počítat i s čistě truhlářskou prací a spojování jednotlivých částí rakve bez použití kovového materiálu (Čechura 2010).

Ke **skrčené poloze** jakož i k odchylkám v poloze HK a DK může docházet při dekompozici, kdy díky hnilobným plynům dochází k nadmutí těl, a může docházet i ke změnám polohy těla (Prokeš 2007).

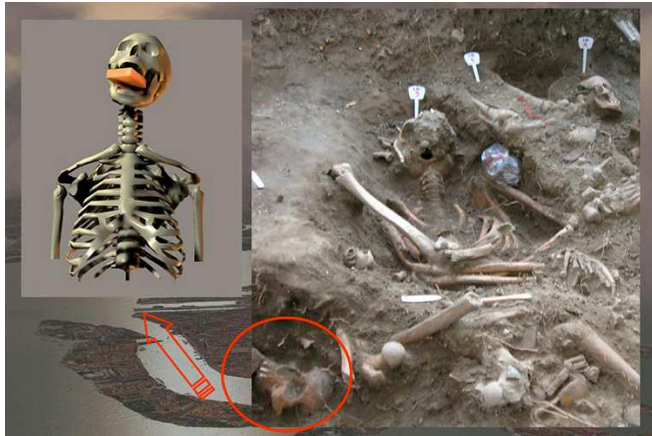
5. Několik příkladů vampirických pohřbů a jejich analýza

5.1. Benátky - Itálie

V letech 2006-2007 proběhl výzkum masových hrobů na lokalitě Nuovo Lazzaretto v Benátkách v Itálii, kde byly pohřbeny oběti morových úmrtí v průběhu 16. a 17. století

(Nuzzolese a Borrini 2010). A jeden z objevených hrobů (ID 6) byl interpretován jako nestandardní. Dle lebky byly ostatky určeny jako ženské. Tělo leželo na zádech, hrudník byl neporušen a DK ležely rovnoběžně podél těla se všemi klouby v anatomické poloze. Za protivampirické opatření autor článku považuje cihlu (obr. 1, obr. 2), která byla umístěná v ústní dutině a udržovala rozevřené čelisti. Díky tafonomické analýze autoři vyloučili, že by se mohlo jednat o náhodné umístění cihly nebo o náhodné uvolnění z nadloží, protože jediné nalezené inkluze byly úlomky kostí z předchozího pohřbu. Dle forezního profilu koncepčně založeného na „okolnostech smrti“ autoři článku dospěli k závěru, že umístění cihly bylo zcela úmyslné a pravděpodobně je možné za příčinu považovat symbolický pohřební rituál (Nuzzolese a Borrini 2010).

Dle závěrů M. Borriniho se dá předpokládat, že při hloubení nového hrobu došlo k narušení původního hrobu, ve kterém byla mrtvá žena zabalená do rubáše (jeho přítomnost byla navržena díky tafonomické analýze protože došlo k vertikalizaci klíční kosti). Pravděpodobně našli tělo neporušené, či se jim nějak jinak nezdálo a bylo prohlášené za tzv. vampýra odpovědného za epidemii moru. Proto vložili ženě do úst cihlu, aby zabránili jejímu dalšímu běsnění. Sled těchto událostí (čas od smrti), lze vyvodit z neporušení anatomického pořádku labilních kloubů, tudíž tělo bylo teprve na začátku dekompozice. Vložení cihly do úst v době primární depozice může být vyloučeno, protože nemáme žádný odkaz, a to i etnografický, pro takovou praxi v tomto historickém a kulturním kontextu. „Je překvapující, že teorie vampirismu byla jasně uznaná v archeologickém kontextu: hrob ID 6 by mohl být prvním archeologicky doloženým pohřbem vampýra, který byl současně studován i pomocí forezní antropologie a odontologie“ (Nuzzolese a Borrini 2010). Protiargumentem pro záměrné umístění cihly do úst je, že neexistuje či není jasná in situ dokumentace pozice cihly v ústech. Bohužel jediná dostupná dokumentace pro tafonomickou analýzu je sice fotografie umístění cihly v ústech, ale pouze z laboratoře (obr. 2). Jediná fotografie přímo z pohřebiště je velice nejednoznačná a nejasná (obr. 1).

Obr. 1 pohřeb vampýra a z Nuovo Lazzaretto
(Nuzzolese a Borrini 2010)

Obr. 2 rekonstrukce umístění cihly v ústní dutině z pohřbu vampýra z Nuovo Lazzaretto
(Nuzzolese a Borrini 2010)

5.2. Čelákovice – Česká Republika

V roce 1966 bylo na soukromém pozemku v Čelákovicích narušeno¹⁴ kostrové pohřebiště, kde byly na pohřbených jedincích zaznamenány protivampirické zásahy, a proto bylo celé pohřebiště interpretováno jako slovanské pohřebiště s projevy vampirismu (Špaček 1971). Celkem bylo odkryto 11 hrobů (Špaček 1971) s pozůstatky čtrnácti, resp. sedmnácti jedinců (Blajerová 1971). Dle J. Špačka pohřebiště neposkytuje dostatek přesně datovatelného průvodního materiálu. Nicméně s ohledem na zvláštní pohřební ritus a železné přezky je možné pohřebiště zařadit do mladohradištního období a to do 10. až poloviny 11. století (Špaček 1971).

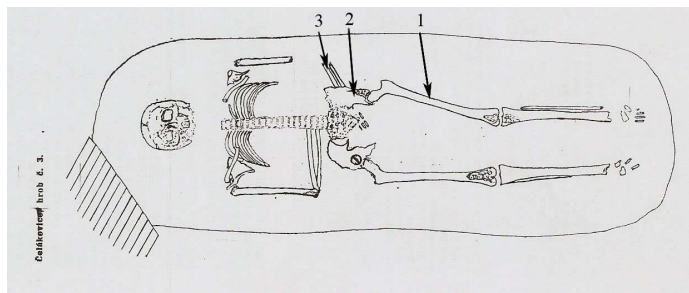
Hrob č. 1 byl celý narušen při výkopu majitelem pozemku (Špaček 1971). Kosterní materiál byl později předán k prozkoumání. Dle sdělení majitele pozemku byla kostra uložena na zádech a hlava směřovala SSZ (Špaček 1971). Po antropologické analýze M. Blajerové byly pozůstatky určeny jako dvě dospělé mužské kostry, maturus I a II (Blajerová 1971). Bohužel nemohlo být určeno, zda se jednalo o dvojhrob či kosti druhého jedince byly jako příměs v hrobovém zásypu. Jako protivampirické opatření je J. Špačkem určena pouze odchylná od standardní orientace (Špaček 1971). Pro tafonomickou analýzu je nedostupná dokumentace. Ale interpretovat hrob jako vampirický jen na základě odlišné orientace mi

¹⁴ Prostor pohřebiště se podle plánu města z 18. století nazývá Mrchovláčka a byl do 50. let využíván jako pole. Prvé známé narušení pohřebiště bylo v roce 1950 při těžbě písku, kdy došlo v severním okraji k narušení asi dvou hrobů, případně dvojhrobů a kosterní materiál byl druhotně uložen na místní hřbitov. K dalšímu narušení došlo právě v roce 1966.

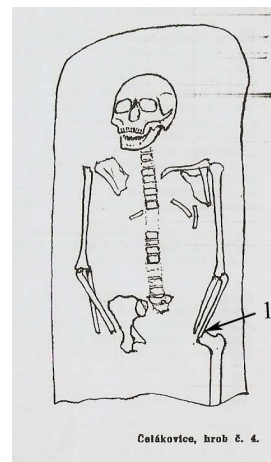
nepřipadá jako dostatečně silný argument. Zvláště v případě, že se v tomto případě jedná jen o malou odchylku SSZ od udávané standardní orientace na slovanských pohřebištích Z-V.

Hrob č. 2 byl narušen při výkopových pracích v partii dolních končetin (Špaček 1971). Kostra byla uložena na zádech s hlavou k SSZ. Hlava byla částečně stočena na pravý spánek, horní končetiny (dále jen HK) byly mírně pokrčené v loketních kloubech a uložené pod pánví (Špaček 1971). Kostra určena jako dospělý jedinec, adultus II, spíše muž (Blajerová 1971). Jako protivampirické opatření J. Špaček určil nestandardní polohu (HK uložené pod pánví, snad i svázání a stočení lebky na pravý spánek) a nestandardní orientaci. Jako argumentaci k odlišné orientaci J. Špaček uvádí, že orientace SSZ se na slovanských pohřebištích vyskytuje velmi zřídka (Špaček 1971). Pro tafonomickou analýzu je opět nedostupná dokumentace. Nicméně i sám archeolog připouští možnost, že „zde však není možné vyloučit, že se jedná o pouhé stočení hlavy vlivem nedbalého uložení nebo sesunutí půdy“ (Špaček 1971), i když naprosto odmítá hypotézu, že k sesunutí rukou pod pánev došlo v důsledku rozkladných procesů.

Hrob č. 3 se nacházel ve východní části pohřebiště (Špaček 1971). Antropologické určení je dospělý muž, maturus I (Blajerová 1971). Kostra ležela v poloze nznak (obr. 3), v orientaci SZ. Pravá horní končetina byla pokrčená v loketním kloubu a uložena pod bederní páteří, levá byla taktéž ohnutá a uložena pod pánevními kostmi. Za protivampirické opatření J. Špaček považuje uložení rukou pod zády (Špaček 1971), a snad i jejich svázání. Tafonomická analýza: z kresebné dokumentace (obr. 3) bohužel není zcela jasné postavení pánevních kostí, nicméně je spíše pravděpodobné, že minimálně došlo k drobnému posunu levé dolní končetiny (1) (dále jen DK) a levé pánevní kosti (2), a v důsledku sekundárního dutého prostoru k posunu kostí levého předloktí (3) pod levou pánevní kost. Domnívám se, že v tomto případě spíše nešlo o vampirický pohřeb.

Obr. 3 nákres hrobu č. 3 (Špaček 1971, str. 193, obr. 3)

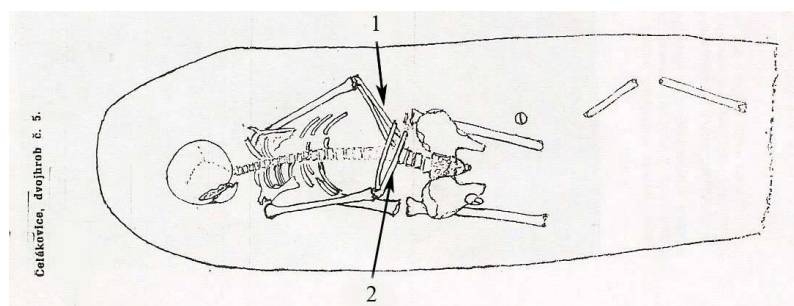

Obr. 4 nákres hrobu č. 4 (Špaček 1971, str. 193, obr. 4)

Hrob č. 4 byl opět narušen výkopem (Špaček 1971). Kostra byla orientovaná k ZSZ, stočená mírně na pravý bok, levá horní končetina byla položena přes klín, pravá dále od těla (obr. 4). DK byly poškozené výkopem a odebrané před odkrytím celého hrobu (Špaček 1971). Kostra určena jako spíše mužská, adultus I (Blajerová 1971). Dle J. Špačka nebylo možné u tohoto hrobu bezpečně zjistit, zda kostra původně byla či nebyla uložena na pravém boku, „takže polohu na pravém boku můžeme brát jako hypotetickou“ (Špaček 1971). Nicméně podle kresebné dokumentace (obr. 4) je více pravděpodobné, že kostra leží v dorzálním dekubitu. Dle popisu levá horní končetina ležela v klíně dlaní vzhůru, kdy na slovanských pohřebištích dlaně vždy směřují dolů (Špaček 1971). Z nákresu nemožno určit, zda levá horní končetina (1) leží nad či pod levou stehenní kostí, kosti ruky zcela chybí, kosti předloktí jsou v supinaci. Pravá HK je v pronaci. Jako protivampirické opatření J. Špaček považuje odlišnou orientaci skeletu a polohu na boku. Pro tafonomickou analýzu dostupný pouze špatný nákres nálezové situace (obr. 4), z kterého se nedá určit správná poloha kostí, tudíž ani rozhodnout, zda se jedná o vampirický pohřeb či jen chybnou interpretaci.

V **hrobě č. 5** byl pod zásypem druhotně uložených lidských kostí (z recentního zásahu v roce 1950 při hloubení jámy pro strom) nalezen dvojhrob (Špaček 1971). Kostra č. 5A ležela v poloze na břiše (obr. 5, obr. 6), orientace ZSZ. DK byly odstraněny při hloubení jámy pro strom. Lebka byla mírně stočená na pravý spánek, HK byly zkříženy v zápěstí za zády (Špaček 1971). Antropologicky byla kostra určena jako plně dospělý muž, maturus I (Blajerová 1971). Po odstranění kostry jedince č. 5A byla objevena v hloubce několika cm část další kostry (celá levá a femur z pravé DK a humerus a ulnou z pravé HK) č. 5B, uložena v anatomické poloze v dorzálním dekubitu, orientací směrem k VJV. Ostatní části skeletu byly v zásypu hrobu jedince č. 5A (Špaček 1971). Kostra antropologicky určena jako dospělý muž, maturus II (Blajerová 1971). Za protivampirické opatření určena J. Špačkem poloha na břiše u jedince č. 5A a svázání končetin. U jedince č. 5B je obrácená orientace, než která je běžná na slovanských pohřebištích. Dále u jedince č. 5B chybí pravá tibia, což by podle J. Špačka mohlo též souviset s protivampirickým opatřením a jejím záměrným odstraněním. Nicméně pravděpodobněji se jeví, že k odstranění došlo omylem při pohřbívání jedince č. 5A (Špaček 1971). Dle závěrů J. Špačka se jedná o dvojhrob, který ale vnikl patrně náhodou a při ukládání jedince č. 5A došlo k náhodnému narušení spodní kostry č. 5B, „která patrně ležela v hrobě již delší dobu a jejíž kosti byly volné“ (Špaček 1971). Pro tafonomickou analýzu je možné využít kresebnou (obr. 5) a fotodokumentaci (obr. 6) jedince č. 5A.

Z nákresu (obr.5) se zdá, že HK jsou v supinaci, z fotografie (obr. 6) určeno jako v pronaci. Při poloze na břicho se pravděpodobnější poloha rukou dá předpokládat jako pronace. Bohužel v případě pravé HK (1) se ani z nákresu ani z fotografie nedá určit, zda se končetina skutečně nachází za zády, či pod tělem. V případě levé HK (2) se asi nedá předpokládat, že by se mohla samovolně v důsledku dekompozice přesunout na záda, vzhledem k omezení pohybu v loketním kloubu. Kromě záměrného uložení, by se mohlo v případě jedince č. 5A jednat i o nedbalý pohřeb a vhození jedince do hrobové jámy, či o omyl při ukládání mrtvého těla zabaleného v látce, čemuž by nasvědčovala i fixovaná horní končetina na zádech. Tudíž se u jedince č. 5A pravděpodobně nejedná o vampirický pohřeb. Ohledně spodního jedince č. 5B se nedá dle dostupné, resp. nedostupné dokumentace nic soudit.

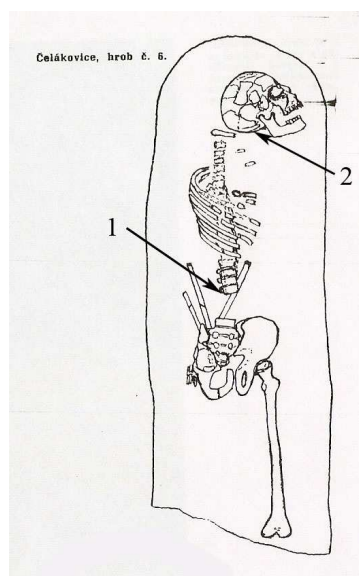
Obr. 5 nákres hrobu č. 5A (Špaček 1971, str. 196, obr. 5)

Obr. 6 fotografie skeletu z hrobu č. 5A

Hrob č. 6 ležel v západní části pohřebiště ještě spolu s hroby č. 7 a č. 8 (Špaček 1971). Kostra spočívala na levém boku (obr. 7, obr. 8), s orientací k VSV. HK měl za zády dlaněmi k sobě. DK byly opět recentně poškozeny při sázení stromů v roce 1950. Lebka byla oddělená od prvního krčního obratle a položena na pravý spánek mírně vpravo od osy páteře (Špaček 1971). Podle antropologického rozboru byl jedinec určen jako muž, adultus II. Z anomálií na skeletu se dá počítat částečně lumbalisovaný první sakrální obratel. „Za levou třetí stoličkou prořezává kolíkovitý devátý zub, vpravo byl rovněž, nyní postmortálně ztracen“ (Blajerová 1971). Za nejzávažnější protivampirický zásah považuje J. Špaček oddělení hlavy, „ke kterému došlo za určitou dobu po smrti jedince, a tím zároveň i k druhotnému zásahu do hrobu“ (Špaček 1971). Jako další zásah autor počítá i polohu na boku a patrně svázání rukou za zády a opačnou orientaci. „Z celkové situace vyplývá, že jde o typický, ale kombinovaný protivampirický zásah“ (Špaček 1971). K tafonomické analýze je možné využít

kresebné dokumentace (obr. 7) a opravdu špatně dochované fotografie (obr. 8). Dle kresebné dokumentace (obr. 7) je pravděpodobné, že v laterálním dekubitu spočívá pouze horní polovina těla, resp. hlava a trup, dolní část těla (pánevní a levý femur) spočívá spíše v dorzálním dekubitu. Také došlo k oddělení a posunu trupu mezi bederními obratli L4 a L5 (1). Fotografie (obr. 8) potvrzuje laterální dekubitus snad i v oblasti pánve. V případě oddělení lebky (2) od prvního krčního obratle bych tento fakt připisovala, v případě pohřbení do dutého prostoru, spíše dekompozici než antropogennímu zásahu. Protože v případě násilného ukroucení by k oddělení došlo spíše mezi prvním a druhým, případně druhým a třetím krčním obratlem než mezi prvním krčním obratlem a lebkou, jelikož spojení atlanto-okcipitální patří mezi pevné (perzistující) kloubní spojení (Černý 1995, Bradley 2010). K odvalení lebky může dojít i v případě prostoru zaplněného sedimentem, kdy po rozkladu měkkých tkání může docházet k tvorbě sekundárního dutého prostoru. Bohužel dokumentace neuvádí míru posunu lebky od prvního krčního obratle, resp. jejich vzdálenost. K narušení v oblasti bederní páteře mohlo dojít jednak v důsledku dekompozice, jednak i činností hlodavců. Jako vampirický pohřeb bych tento hrob neinterpretovala, jelikož pro záměrné oddělení hlavy nemáme důkaz.

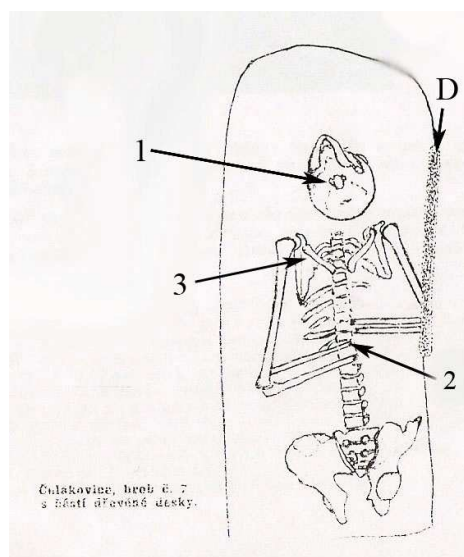
Obr. 7 nákres hrobu č. 6 (Špaček 1971, str. 196, obr. 6)

Obr. 8 fotografie skeletu z hrobu č. 6

V **hrobě č. 7** se nacházela kostra v dorzálním dekubitu (obr. 9, obr. 10), orientace k SZ (Špaček 1971). Hlava byla oddělena „u prvního krčního obratle“ a ležela týlním otvorem vzhůru (Špaček 1971). HK byly složeny na prsou, DK opět chybí po recentním zásahu. V pravé straně hrobové jámy byla nalezena část prkna (D), pravděpodobně z borovicového

dřeva, „snad obložení hrobu“ (Špaček 1971), možná přímo část rakve či truhly. Dle antropologického určení muž, adultus I (Blajerová 1971). Za protivampirický zásah J. Špaček počítá oddělení hlavy. HK byly složené na prsou a „patrně svázané v zápěstí“ (Špaček 1971). K tafonomické analýze je možné využít kresebné (obr. 9) i fotografické (obr. 10) dokumentace. Vzhledem k nález části dřevěné desky (D), ať už z obložení hrobové jámy či přímo z rakve, je nasnadě uvažovat přítomnost dutého prostoru. I oddělení lebky (1) v místě atlanto-okcipitálního spojení by naznačovalo přítomnost dutého prostoru a přirozené odvalení lebky po dekompozici měkkých tkání a rozkladu podložky hlavy z organického materiálu (Černý 1995, Duday et al. 2006, Prokeš 2007). U polohy HK (2) existují sice tendence, podle kterých převažuje u starších pohřbů poloha HK podél těla, zatímco v mladším období se ve větší míře objevují HK zkřížené na prsou či břiše. Nicméně je nelze zobecňovat, ani na nich stavět přesné chronologické závěry (Eibl 2005, podle Čechury 2010). Vzhledem k vertikálnímu vztyčení klíčních kostí (3) a absenci sklopení pánevních kostí, by se dal předpokládat i pohřeb do úzkého prostoru. Pro potvrzení úzkého prostoru by pomohlo určení polohy cavitas glenoidalis, která by měla mířit ventrálně (Duday et al. 2006). Bohužel z fotografického materiálu (obr. 10) nelze přesnou polohu lopatky určit, nicméně se zdá, že cavitas glenoidalis pravé lopatky tendenci ventrálního směru splňuje. Přítomností úzkého prostoru by bylo možné vysvětlit, i proč nedošlo, v případě volného uložení HK na prsou, k jejich sesunutí z těla v důsledku dekompozice. Domnívám se, že v tomto případě se nejedná o vampirický pohřeb.

Obr. 9 náčrt z hrobu č. 7 (Špaček 1971, str. 196, obr. 7)

Obr. 10 fotografie skeletu z hrobu č. 7

V **hrobě č. 8** bylo uloženo tělo v dorzálním dekubitu (obr. 11, obr. 12), s orientací k SZ (Špaček 1971). Obě HK ležely pod tělem. Obě HK byly složené dlaněmi k sobě pod pánevními kostmi. Hlava byla oddělená mezi druhým a třetím krčným obratlem a ležela na temeni se široce rozevřenými čelistmi (Špaček 1971). Podle antropologického určení se jedná o dospělého muže, adultus I. K anomáliím možno počítat kuželovitou exostózu na laterální ploše levé kosti holenní (Blajerová 1971). V zásypu hrobu byly nalezeny kosterní pozůstatky jiného jedince (Špaček 1971), spíše muž, pravděpodobně maturus II (Blajerová 1971). Jako protivampirická opatření J. Špaček určil oddělení hlavy. Dle slov J. Špačka „useknutí hlavy zde nepřichází v úvahu, jelikož krční obratle nenesou stopy po poškození“ (Špaček 1971). Dále pak ucpání úst pískem. „Poloha rukou plně nasvědčuje opětnému svázání v zápěstí“ (Špaček 1971). Pro tafonomickou analýzu možno použít pouze velice nekvalitní fotografie (obr. 11, obr. 12). V případě oddělení hlavy (1), ke kterému sice došlo mezi druhým a třetím krčným obratlem, je opět nasnadě uvažovat o samovolném oddělení lebky v průběhu dekompozice. Nicméně v případě ucpání úst pískem (2) se dá uvažovat, že k rozevření čelistí došlo skutečně samovolně po odvalení lebky v důsledku dekompozice, a vzhledem k okolnímu charakteru hlinitopísčitého sedimentu (Špaček 1971) došlo k přirozenému zaplnění sekundárně vzniklé dutiny. O poloze HK, případně jejich svázání, se bohužel nedá nic soudit kvůli nedostatečné dokumentaci. I v tomto případě se tudíž domnívám, že se nejedná o vampirický pohřeb.

Obr. 11 fotografie skeletu z hrobu č. 8

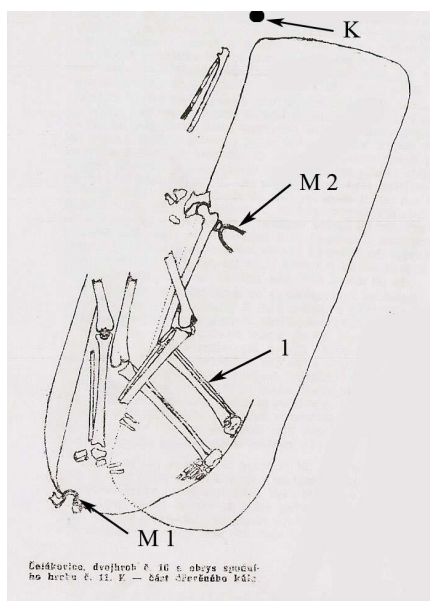
Obr. 12 detail hlavy a trupu skeletu z hrobu č. 8

Hrob č. 9 byl značně zničen recentním zásahem (Špaček 1971). V anatomické poloze zůstala pouze levá a pravá HK a levá DK. Orientace byla určena jako ZJZ. Poloha byla na levém boku. Ruce byly dle článků prstů určeny jako dlaněmi k sobě a byly uloženy pod proximálním koncem levého femuru (Špaček 1971). Antropologické určení je muž, adultus I (Blajerová

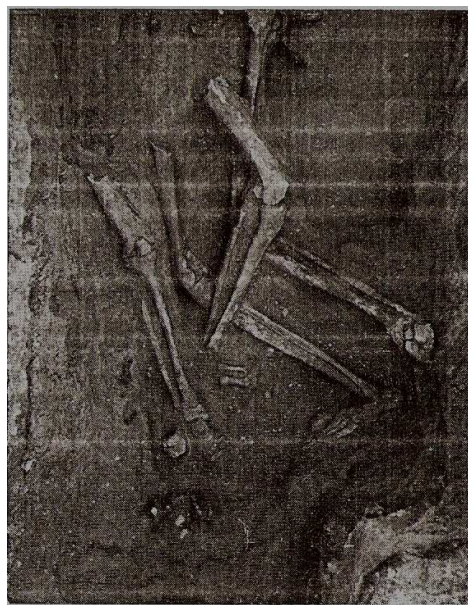
1971). Za protivampirický zásah J. Špaček považuje uložení na boku a svázání HK za zády (Špaček 1971). K tafonomické analýze bohužel nejsou dostupné žádné dokumenty.

V případě **hrobu č. 10** se jednalo o dvojhrob (Špaček 1971). Opět byla značná část hrobové jámy recentně poškozena. Zachovány zůstaly DK (obr. 13, obr. 14) v původní pozici s orientací k východu. Vrchní kostra č. 10A dle slov J. Špačka byla (dle určení z polohy dolních končetin) uložena tak, že jedinec byl mírně stočen na levý bok, takže pravým bokem se jeho tělo opíralo o stěnu hrobové jámy (Špaček 1971). Levá končetina byla pokrčená v kolenu a ležela přes DK spodního jedince č. 10B. Pravá končetina byla v natažené pozici. V úrovni chodidla byla ještě druhotně uložená mandibula (M1) (Špaček 1971). Antropologicky pohlaví jedince č. 10A neurčeno, věk maurus. Mandibula patřila spíše muži, věk adultus? (Blajerová 1971). Spodní jedinec č. 10B ležel v poloze na břiše (obr. 13, obr. 14), pravděpodobná orientace Z-V (Špaček 1971). Dle antropologického určení se jedná pravděpodobně o muže, adultus II (Blajerová 1971). Asi 10 cm pod tělem byla další mandibula (M2) dospělého jedince, která však již patřila do zásypu hrobu č. 11 (Špaček 1971). Antropologické určení je dospělý jedinec. Dále není vyloučeno, ale ani potvrzeno, že by mandibula (M2) mohla příslušet k lebce ze zásypu následujícího hrobu č. 11 (Blajerová 1971). Za protivampirické opatření J. Špaček interpretoval u jedince č. 10B polohu na břiše. A dále zbytek dřevěného kůlu (K) z borovicového dřeva (obr. 13) nalezený asi 15 cm od pravého předloktí jedince č. 10B. Jedinec č. 10A byl pouze uložen nedbalým způsobem. Dle J. Špačka je možné „i přes značné porušení u tohoto dvojhrou udělat alespoň částečné závěry, že oba jedinci byli společně a nerituálně uloženi do hrobu“ (Špaček 1971). Čistě hypoteticky též připouští i možnost, že mandibula (M1) nalezena u jedince č. 10A by mohla původně příslušet jedinci č. 10B a později byla z protivampirických důvodů přemístěna do nohou (Špaček 1971). K tafonomické analýze je možné využít kresebné (obr. 13) i fotografické (obr. 14) dokumentace. Jedinec č. 10B byl uložen v poloze na břiše. Dle pokrčených končetin (1) je možné předpokládat, že k uložení jedince došlo pravděpodobně přímo do hrobové jámy volně. Vrchní jedinec č. 10A byl pravděpodobně uložen na spodního jedince buď současně, nebo v krátké době po jeho uložení, protože nedošlo k porušení anatomického pořádku spodního jedince č. 10B. K narušení hrobů došlo až v recentní době, kdy mohlo dojít i k přesunu nalezených mandibul, minimálně té (M2), která byla nalezena u levého femuru spodního jedince č. 10B. U hrobu č. 10 se domnívám, že se sice jedná

o velice „netypický“ pohřeb, nicméně díky velkému recentnímu poškození a špatnému zachování skeletů je bližší určení způsobu a důvodu pohřbení těchto dvou jedinců nemožné.

Obr. 13 náčrt hrobu č. 10 (Špaček 1971, str. 200, obr. 10)

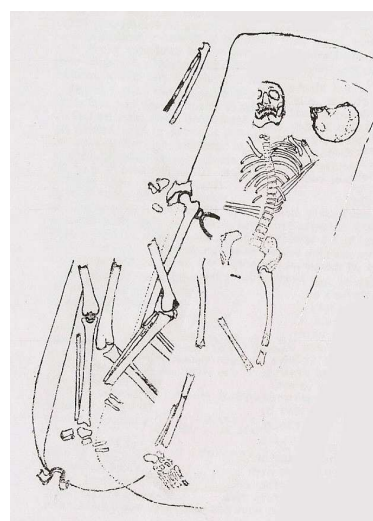
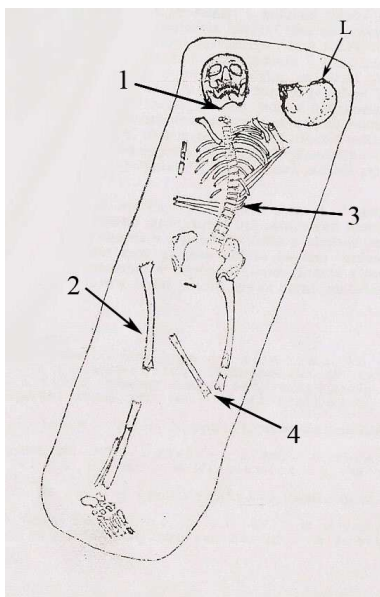

Obr. 14 fotografie skeletu z hrobu č. 10

(Špaček 1971, str. 201, obr. 12)

Hrob č. 11 se nacházel pod úrovní hrobu č. 10 (Špaček 1971). V hrobě ležela kostra v dorzálním dekubitu (obr. 15, obr. 16), s orientací Z-V. Pravá HK ležela ohnutá pod zády. Levý humerus byl uložen kolmo ke dnu hrobové jámy tak, že dle slov J. Špačka byla pažní kost „v rameni téměř vykloubená, v loketním kloubu ohnutá a rovněž uložena pod zády, kde obě HK ležely těsně u sebe“ (Špaček 1971). Pravá DK byla v natažené poloze, ale proximální konec femuru však byl v kyčelním kloubu oddělen od pánve. Levá DK byla silně ohnutá v kolenním kloubu a chodidlo směřovalo pod tělo (Špaček 1971). Antropologicky určen jako spíše muž, matusus. (Blajerová 1971). V zásypu byla nalezena mandibula dospělého jedince (M2) (která ale byla vyzvednuta spolu se skelety z hrobu č. 10). Vpravo od lebky byla nalezena lebka dalšího dospělého jedince (L), ke kterému mohla původně patřit i mandibula (M2) ze zásypu (Špaček 1971). K protivampirickým opatřením J. Špaček přičítá oddělení DK v kyčelní partii, dále pak silné ohnutí druhé DK pod tělo, které „nasvědčuje nejspíše svázání“ (Špaček 1971). Také HK uložené v abnormální poloze nasvědčují ke svázání. Podle J. Špačka „lebka jiného dospělého jedince (L) byla pravděpodobně do tohoto hrobu schválně přidána, protože nic nenasvědčovalo, že by v této hrobové jámě byl již nějaký jedinec dříve pohřben“ (Špaček 1971). Pro tafonomickou analýzu je možné využít náčrtu (obr. 15) i fotodokumentace (obr. 16). V případě pohřbu do dutého

prostoru by k oddělení lebky (1) a pravého kyčelního kloubu mohlo dojít samovolně po rozkladu příslušných měkkých tkání a vazů. Díky poloze pravé DK (2) přes levou ohnutou DK (4) by po uvolnění ligamentů pravého femuru mohlo dojít k jeho sklouznutí z levé DK ležící pod ním a posunu femuru dále od těla. Nicméně uložení HK (3) pod tělem a k ohnutí DK (4) muselo dojít v době pohřbu. Podle mého názoru se i v tomto případě nejedná o vampirický pohřeb, i když poloha ohnutých končetin je pro slovanský pohřební ritus spíše výjimečná.

Obr. 15 náčrt z hrobu č. 11
(Špaček 1971, str. 200 obr. 11)

Obr. 16 fotografie skeletu z hrobu č. 11

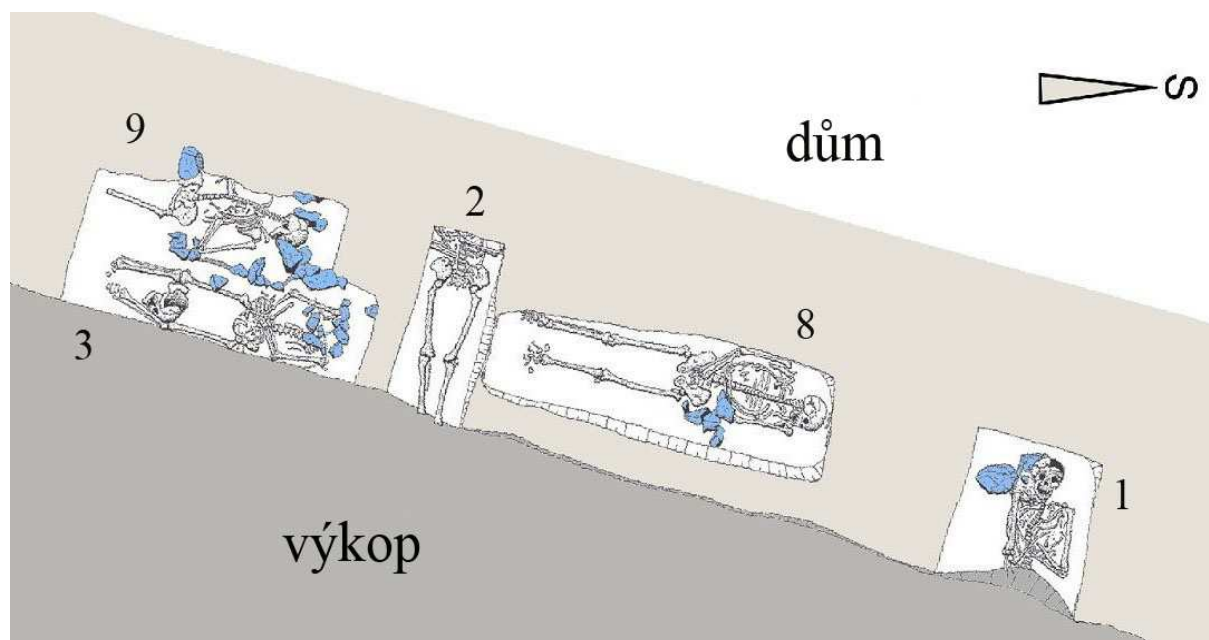
Obr. 17 rekonstrukce polohy
skeletů z hrobů č. 10 a č. 11

5.3. Český Krumlov

V roce 2000 došlo při rekonstrukci inženýrských sítí v Plešivecké ulici v Českém Krumlově k odkryvu pozůstatků novověkého pohřebiště s jedenácti kostrovými hroby ze 17. – 18. století s nálezem skupiny hrobů č. 3, 8, 9 a 11 v neobvyklé orientaci S-J (Ernée 2001[?]).

V **hrobě č. 3** leželo tělo v dorzálním dekubitu, s hlavou, resp. krkem k S (Ernée 2001[?]). HK byly položeny křížem přes sebe v klínu. U zápěstí se našly skleněné korálky, původně patrně z růžence. Hlava byla oddělena a vložena mezi kolena, do úst byl vložený kámen a na místě hlavy se našla hromádka kamenů. Antropologické určení provedl Mgr. P. Kubálek a kostra byla určena jako ženská, 159 cm vysoká. Stopy po násilném oddělení lebky nebyly nalezeny ani na obratlích, ani na lebce (Ernée 2001[?]). Za protivampirické opatření M. Erneé počítá oddělení hlavy a její přemístění mezi kolena, umístění kamenů místo

hlavy a do úst. K tafonomické analýze je možné využít nákresu (obr. 18) a fotodokumentace (obr. 19, obr. 20). Umístění kamenů (1) se zdá spíše náhodné než záměrné umístění na těle. Při pohřbu v rakvi by bylo možné, že kameny byly umístěny na víku a po jeho rozkladu došlo k pádu kamenů do dutého prostoru. Případně by bylo možné i uvolnění z nadložní vrstvy zásypu po rozkladu víka rakve. K umístění kamene do úst (2), resp. z pravé strany mezi čelisti by mohlo dojít taktéž samovolně po pádu kamene do dutého prostoru. Bohužel pro bližší určení je dostupná dokumentace nedostatečná. Z fotografie (obr. 20) se pravděpodobně jeví, že k oddělení lebky (3) došlo mezi bází a prvním krčním obratlem. Pro přesné určení místa oddělení chybí dokumentace. Ale dle dostupných informací krční obratle nenesou stopy po násilném oddělení (Ernée 2001[?]), tudíž by k oddělení muselo dojít už ve vysokém stupni rozkladu, kdy se rozvolní ligamenty páteře. V případě pohřbení do dutého prostoru by mohlo, v případě zalití dutého prostoru vodou, dojít k samovolnému přemístění lebky z anatomické polohy. I když k samovolnému přemístění lebky s mandibulou do oblasti mezi kolena, resp. mezi kosti holenní je značně nepravděpodobné, vzhledem ke značně omezenému a vymezenému prostoru mezi stěnami dutého prostoru a ostatními kostmi skeletu. Taktéž chybí i důkaz, že nalezená lebka skutečně patří k danému jedinci, např. srovnání komplementarity báze lebky a prvního krčního obratle. Nicméně dle dostupné dokumentace a za splnění podmínky, že lebka skutečně patří k danému jedinci, bych se přikláběla k názoru, že se může jednat o vampirický hrob, resp. pohřeb s protivampirickými sekundárními zásahy.

Obr. 18 nákres hrobů č. 3, 8, 9 + 1, 2 (Ernée 2001[?], obr. 3)

Obr. 19 fotografie skeletu z hrobu č. 3 (Ernée 2001[?], obr. 6)

Obr. 20 detail z hrobu č. 3 (Ernée 2001[?], obr. 8)

V **hrobu č. 8** spočíval skelet v dorzálním dekubitu, s orientací k S (Ernée 2001[?]). HK byly pokrčené v loktech a pravá dlaň směřovala do rozkroku (obr. 21). Antropologické určení podle Mgr. P. Kubálka byl muž, adultus II, vysoký 171 cm. Pohřben byl v dřevěné rakvi zbité železnými hřebíky. U levé paže se našla pětice kamenů, která mohla původně zatěžovat víko. Na obou loketních kostech byly zhojené zlomeniny (Ernée 2001[?]). Za protivampirické opatření M. Ernée považovuje odlišnou orientaci a zatížení kameny, případně poloha HK je lehce atypická a lebka je stočená a leží na levém spánku. K tafonomické analýze je možné využít kresebné (obr. 18) dokumentace a fotografie (obr. 21). V případě pohřbení v rakvi probíhá dekompozice v dutém prostoru a může docházet k drobným pohybům a změnám polohy těla díky vznikajícím hnilobným plynům (Prokeš 2007). K pohybu lebky (1) a jejímu stočení na levou stranu mohlo dojít v důsledku dekompozice po rozkladu měkkých tkáních a ligamentů krční páteře. K posunu pravého předloktí (2) z původní polohy na břicho do oblasti rozkroku, resp. pánve mohlo dojít též při dekompozici, a tím pádem k pádu ruky do prostoru pelvis minor. Pětice kamenů (3), jak už bylo řečeno výše, mohla původně být na víku rakve a k jejich pádu dolů mohlo dojít po rozkladu rakve či jejím prolomení, případně mohlo dojít k uvolnění kamenů ze zasypu hrobu taktéž po dekompozici víka rakve, protože umístění kamenů se zdá být spíše nahodilé, než že by byly plánovitě umístěny na těle jedince. Jako protivampirické opatření se používá umístění kamenů spíše na DK, břicho či prsou a hlavě

jedinice, než umístění spíše vedle těla. Tudíž se domnívám, že se v tomto případě nejedná o vampirický pohřeb.

Obr. 21 fotografie skeletu z hrobu č. 8 (Ernée 2001[?], obr. 5)

Hrob č. 9 byl asi o 10 cm uložen výš než hrob č. 3 a patrně je i o něco mladší (Ernée 2001[?]). V hrobě se nacházel skelet v dorzálním dekubitu (obr. 22), s orientací S-J. HK měl ohnuté v loktech a složené na břicho a lebka byla stočena na levý spánek a zasypána kamením. Dle antropologického určení se jednalo o muže, adultus I, 160 cm vysoký. Na levém humeru byla zhojená zlomenina. Pozoruhodná anomálie byla nalezena na chrupu, kdy došlo nejspíš v důsledku dlouhodobého používání dýmky k obroušení dolního levého druhého řezáku a špičáku a horního levého druhého řezáku a špičáku (Ernée 2001[?]). K protivampirickým opatřením M. Ernée přičítá obložení, případně zatížení lebky kameny. Pro tafonomickou analýzu je možné použít kresebný (obr. 18) a fotografický (obr. 22, obr. 23) materiál. Bohužel dle dostupného materiálu není poznat, zda k pohybu hlavy došlo při uložení do hrobu či až později v důsledku dekompozice. Ale umístění kamenů (1) v obložení lebky se zdá být spíše záměrné, než že by došlo samovolně k tak symetrickému náhodnému uspořádání kamenů. Tudíž se domnívám, že se jedná o záměrný atypický pohřeb, snad i s protivampirickými zásahy.

Obr. 22 fotografie skeletu z hrobu č. 9 (Ernée 2001[?], obr. 6)

Obr. 23 detail lebky z hrobu č. 9 (Ernée 2001[?], obr. 7)

5.4. Písek

V roce 1980 byl v hřbitovním kostele Nejsvětější Trojice při výměně podlahy náhodně objeven hrob (Fröhlich 1997). V severní části lodi byl pohřben v rakvi mladý muž, patrně bez oděvu, hlavou k západu. Lebka byla otočená o 180° tak, aby hleděla nikoli k oltáři, ale k západu. K otočení hlavy došlo dle J. Fröhliche již na tlejícím těle, neboť krční obratle byly spirálovitě posunuty dokola a ležely pod lebkou. Jako další protivampirické opatření autor považuje i násilné extrahování předního chrupu. Autorka výzkumu E. Koppová soudí, že v hrobě spočívá patrně jeden z francouzských důstojníků, kteří v roce 1741 podleli morové epidemii. Ale s ohledem na umístění před nikou v kostelní zdi je možné, že se jedná i o pohřeb starší, protože v kostele se pohřbívalo již od poloviny 16. století (Fröhlich 1997). Bohužel z důvodů nedostupnosti kresebné a fotografické dokumentace je nemožné provést tafonomickou analýzu. Nicméně dle popisu by postavení krčních obratlů skutečně odpovídalo násilnému ukroucení lebky ve vyšším stádiu rozkladu těla. A i násilné extrahování předního chrupu podporuje myšlenku interpretace jako vampirický pohřeb.

6. Diskuze

Na základě seznámení s problematikou jsem provedla na příkladu tří lokalit s vampirickými pohřby analýzu z pohledu tafonomie. U lokality Čelákovice¹⁵ (tab. 1) jsem dospěla k názoru, že hroby č. 5A, 6, 7 a 8 nejsou vampirické a uvedené zásahy je možné vysvětlit pomocí tafonomických procesů. U hrobů č. 1, 3, 5B, 10A, 10B a 11 je pravděpodobnější, že se nejedná o vampirické hroby a je možné vampirická opatření vysvětlit pomocí tafonomické analýzy. U hrobů č. 2, 4 a 9 bohužel nemohla být tafonomická analýza provedena vzhledem k nedostupnosti potřebných materiálů. U lokality Český Krumlov (tab. 2) jsem zjistila, že hrob č. 8 je též špatně interpretovaný a udávaný vampirický zásah je možné vysvětlit pomocí tafonomie. Nicméně hroby č. 3 a 9 jsou pravděpodobně atypické pohřby snad i s protivampirickými zásahy. U lokality Písek (tab. 2) bohužel tafonomická analýza nemohla být provedena z důvodu nedostupnosti příslušných potřebných materiálů.

Tabulka 1 Analýza vampirických pohřbů z lokality Čelákovice

hrob	vampirická opatření (Špaček 1971)	dokumentace	revize
1	orientace SSZ	NE	NE (?)
2	orientace SSZ + HK svázané za zády + lebka na P spánku	NE	nelze hodnotit
3	HK svázané za záda	kresba	NE (?)
4	orientace ZSZ + poloha na boku	kresba	nelze hodnotit
5A	poloha na bříše + HK svázané za zády	kresba + foto	NE
5B	orientace VJV + bez P tibie	NE	NE (?)
6	orientace VSV + oddělení hlava + poloha na boku + HK svázané a zády	kresba + foto	NE
7	oddělená hlava + svázání HK	kresba + foto	NE
8	oddělená hlava + ucpaní úst + HK svázané za zády	foto	NE
9	poloha na boku + HK svázané a zády	NE	nelze hodnotit
10A	nedbalý pohřeb	kresba + foto	NE (?)
10B	poloha na bříše + dřevěný kůl	kresba + foto	NE (?)
11	oddělená P DK + svázání HK za zády + přidání lebka	kresba + foto	NE (?)

Tabulka 2 Analýza vampirických pohřbů z lokality Český Krumlov a Písek

hrob	vampirická opatření (Ernée 2001[?], Fröhlich 1997)	dokumentace	revize
3	oddělená hlava + ucpaná ústa + zatížení kameny	kresba + foto	ANO (?)
8	orientace S + zatížení kameny + lebka na L spánku	kresba + foto	NE
9	zatížení kameny	kresba + foto	ANO (?)
Písek	oddělená hlava a otočená + extrahovaný chrup	NE	nelze hodnotit

¹⁵ Jako nejčastější protivampirický zásah je uváděno svázání HK u 8 případů ze 13 jedinců, což se pokusila vysvětlit P. Mašková tak, že se jedná o pohřebiště odsouzených a popravených jedinců Mašková 2004).

Pro jasnou interpretaci pohřebního ritu je nezbytně nutná tafonomická analýza. Z toho důvodu by bylo nejvhodnější, kdyby byl na místě archeologického výzkumu přítomen odborník školený v oboru terénní antropologie (Čechura 2010). K pozdějšímu posouzení nálezové situace je nezbytně nutná dobrá a přesná kresebná a fotografická dokumentace. Ale k vlastnostem archeologické kresby patří i to, že se do značné míry jedná už o subjektivní interpretaci. Důležitá je i znalost anatomie a osteologie (Čechura 2010). Pro revizi starších prací bohužel tato dokumentace často chybí, či je nekompletní, nedostatečná či téměř nedostupná. Důležité je také si uvědomit, že naše představa ritu jako univerzálně závazných pohřebních pravidel nemusí být správná (Derner 2009). Podle terénních zkušeností a etnografických pozorování se ukazuje, že způsob pohřbívání, včetně různých abnormálních poloh, se často odlišuje pohřebiště od pohřebiště (Mjartan 1953, podle Štefana 2009). Dle I. Štefana je pouze 4,2% extrémních odchylek pro celý raný středověk (Štefan 2009).

Špatně se rekonstruuje a dokládá, jestli důvodem pro atypický pohřeb byl strach z návratu zemřelého nebo něco jiného jako například odlišný sociální status zemřelého (Štefan 2009), nemoc, deformace skeletu, rigor mortis, nedbalost či omyl při ukládání nebožtíka zabaleného v látce do hrobu (Krumphanzlová 1961).

7. Závěr

Ve své práci jsem se pokusila hodnotit, zda skutečně existují „vampýrské“ hroby se záměrnými protivampirickými opatřeními, či zda se jedná jen o důsledek chybné interpretace.

Většina vampirických hrobů je interpretována na základě jen jednoho až tří protivampirických znaků (zásahů). Proto doporučuji zvážit, jestli jeden až tři vampirické znaky jsou dostatečně průkazné pro interpretaci vampirického pohřbu.

Nestandardní pohřby mohou existovat, ale bylo by chybou označit každý atypický nález ihned za vampýra bez bližšího ohledání a tafonomické analýzy. Je třeba vzít v úvahu rozkladné procesy a přirozeně působící geologické pochody. Také je třeba i zohlednit, zda se nemohlo jednat při ukládání mrtvého do atypické polohy o chybu či náhodu. Ale jak je možné vidět i z jiných pramenů (etnografické, literární, lidové pověry), určitý strach tehdejší společnosti ze smrti, neznámých či zvláštních jevů zde byl, a lidé měli snahu si pro ně neznámé a nepochopitelné věci a jevy vykládat alternativně pomocí mystiky a magie.

8. Zdroje

BARBER, Paul. Forensic Pathology and the European Vampire. *Journal of folklore research*. 1987, roč. 24, č. 1, s. 1-32. ISSN 0737-7037.

BENEŠ, Jan. Vampýrka z Bíliny. In: *Český rozhlas: Pořad: Dopolnední expres* [online]. 24. 2. 2012 v 10:00 [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/sever/expres/_zprava/vampyrka-z-biliny--1023221

BETSINGER, Tracy K. a Amy B. SCOTT. From popular culture to scientific inquiry: a bioarchaeological analysis of vampires in post-medieval Poland. In: ROSENBERG, Karen R. *Program of the 81st Annual Meeting of the*. Portland, Oregon: University of Oregon, 2012, s. 99. Dostupné z: <http://physanth.org/annual-meeting/2012/81st-annual-meeting-2012/aapa-meeting-program-2012>

BLAJEROVÁ, Miroslava. Čelákovické pohřby vampýrů v pohledu antropologa. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 218-232.

BOHN, Michelle L. *Shadow of the Vampire: Understanding the Transformations of an Icon in Popular Culture*. University College, 2007. Dostupné z: <http://ecommons.txstate.edu/honorprog/56>. University Honors Program. Texas State University-San Marcos.

BORKOVSKÝ, Ivan. Skrčené pohřby doby knížecí v Čechách. *Památky archaeologické*. 1939, roč. 41, 1-4, s. 134-139. ISSN 0031-0506.

BOUMBA, Vassiliki A., Kallirroe S. ZIAVROU a Theodore VOUGIOUKLAKIS. Biochemical pathways generating post-mortem volatile compounds co-detected during forensic ethanol analyses. *Forensic science international*. 2008, roč. 174, 2-3, s. 133-151. ISSN 0379-0738.

BRADLEY, Aine S. Les Tombes Belle - The Use of 'Anthropologie de Terrain' In Prehistoric Archaeology. *The Post Hole*. 2010, č. 10, s. 2-10. Dostupné z: <http://www.theposthole.org/read/article/58>

COX, Margaret a Lynne BELL. Recovery of Human Skeletal Elements from a Recent UK Murder Inquiry: Preservation Signatures. *Journal of forensic sciences*. 1999, roč. 44, č. 5, s. 945-950. ISSN 1556-4029.

ČECHURA, Martin. Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu. *Archologia historica*. 2010, roč. 35, 1-2. ISSN 0231-5823.

*ČERNÝ, Viktor. Výpovědní hodnota epipaleolitických souborů Taforalt a Afalou-bou-Rhummel z. In: NOVOTNÝ, V a E DROZDOVÁ. *Soudobá česká antropologie.: Sborník referátů z IX. Antropologických dnů v Brně*. brno: masarykova universita, 1994, s. 97-102.

ČERNÝ, Viktor. Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu. *Archeologické rozhledy*. 1995, roč. 47, č. 2, s. 301-313. ISSN 0323-1267.

ČULÍKOVÁ, Lucie. Projevy nepietního způsobu ukládání mrtvých u středověkých populací. *AntropoWebzin*. 2011, č. 2, s. 103-111. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/media/document/culikova-2-2011.pdf>

DERNER, Kryštof. Odchyly od běžného ritu na raně středověkých pohřebištích v Čechách, na Moravě a na Slovensku: Referát pro seminář protohistorie - doc. Salač. *2Bc. ÚPRAV Praha. FFUK*. 2009. Dostupné z: <http://uprav.ff.cuni.cz/pages/semi/derner.pdf>

*DUDAY, Henri. Archéologie funéraire et anthropologie: Application des relevés et de l'étude ostéologiques l'interprétation de quelques sépultures pré-et protohistoriques du Midi de la France. *Cahiers d'Anthropologie Paris*. 1978, č. 1, s. 55-101.

DUDAY, Henri a Mark GUILLON. Understanding the circumstances of decomposition when the body is skeletonized. In: SCHMITT, Aurore, Eugénie CUNHA a Joo PINHEIRO. *Forensic anthropology and medicine complementary sciences from recovery to cause of death*. Totowa, N.J: Humana Press, 2006, 117–157. ISBN 978-1-59745-099-7.

ĎURICOVÁ, Marta. K problematike anomálií v ukladaní mrtvých na pohrebiskách obdobia Avarskeho kaganátu z územia Slovenska. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied*. 2006, č. 39, s. 159-165. ISSN 0560-2793.

DVOŘÁK, Miroslav. Exhumace z aspektu soudního lékaře. *Kriminalistika: časopis pro kriminalistickou teorii a praxi*. Praha: Odbor vydavatelství a tisku MV ČR [?], 2000, roč. 33, č. 3, s. 243-244. ISSN 1210-9150.

*EIBL, F. Zur Kenntnis altbayerischer älter - bis spätmittelalterlicher Bestattungen in und um Kirchen. *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*. 2005, č. 14, s. 223-245.

ERNÉE, Michal. Archeologický výzkum novověkého hřbitova na Plešivci. In: [online]. 2001[?][cit. 2012-03-31]. Dostupné z: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm

FRÖHLICH, Jiří. *Písecko v zrcadle archeologie*. Písek: Prácheňské muzeum v Písku, 1997. ISBN 80-902038-6-8.

FROLÍKOVÁ - KALISZOVÁ, Drahomíra. Pokus o analýzu slovanského pohřebiště v Praze-Motole. *Památky archaeologické*. 2000, roč. 91, č. 1, s. 201-249. ISSN 0031-0506.

HANULIAK, Milan. Porušovanie telesných zvyškov zomrelých vo veľkomoravskom prostredí z územia Slovenska. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*. 2007, č. 24, s. 308-316. ISSN 1330-0644.

CHOCHOL, Jaromír. Kostrové pozůstatky vampírů z Radomyšle. *Archeologické rozhledy*. 1967, roč. 19, č. 4, s. 489-500. ISSN 0323-1267.

JANÁČ, Marek. Tobiáš, „vampyr“ z Hrádku. In: *Český rozhlas: Pořad: Meteor* [online]. 11. 2. 2012 v 08:40 [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/meteor/prispevky/_zprava/tobias-vampyr-z-hradku--1017071

JOHNSON, Patrick. Count Dracula and the Folkloric Vampire: Thirteen Comparisons. *Journal of Dracula Studies*. 2001, č. 3. Dostupné z: blooferland.com/drc/images/03Johnson.rtf

KOZÁK, Jaromír. *Dom Calmet a jeho Pojednání o upírech*. Vyd. 1. Olomouc: Fontána, 2006, 222 s. ISBN 80-733-6321-6.

KRUMPHANZLOVÁ, Zdeňka. K otázce vampyrismu na Slovanských pohřebištích. *Památky archaeologické*. 1961, roč. 52, č. 2, s. 544-548. ISSN 0031-0506.

LYMAN, Lee. *Vertebrate taphonomy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. ISBN 9780521458405.

MAIELLO, Giuseppe. *Vampyrismus v kulturních dějinách Evropy*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2005, 189 s. Mythologie (Lidové noviny). ISBN 80-710-6724-5.

MAŠKOVÁ, Pavlína. K otázce interpretace kostrového pohřebiště „s projevy vampyrismu“ v Čelákovících. *Studia mediaevalia Pragensia*. 2004, č. 5, s. 9-19. ISSN 0862-8017.

*MJARTAN, J. Vampírske poverby v Zemplíne. *Slovenský národopis: časopis Slovenskej akadémie vied*. 1953, č. 1, s. 107-134. ISSN 1335-1303.

NECHVÁTAL, Bořivoj. Vampirismus na pohřebišti v Radomyšli. *Archeologické rozhledy*. 1967, roč. 19, č. 4, s. 478-489. ISSN 0323-1267.

NIEDERLE, Lubor. *Život starých Slovanů II*. 1. vyd. Praha: Bursík & Kohoutek, 1916.

NUZZOLESE, Emilio a Matteo BORRINI. Forensic Approach to an Archaeological Casework of Vampire Skeletal Remains in Venice: Odontological and Anthropological Prospectus. *Journal of Forensic Sciences*. 2010, roč. 55, č. 6, s. 1634-1637. ISSN 00221198. DOI: 10.1111/j.1556-4029.2010.01525.x. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1556-4029.2010.01525.x>

POKORNÝ, Vladimír. *Všeobecná paleontologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1992, 296 s. ISBN 80-706-6585-8.

PROKEŠ, Lubomír. *Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu: (ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami)*. Vyd. 1. Brno: ÚAM FF MU, 2007, 49 s. Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana, 1 (2007). ISBN 978-802-3995-992.

PRŮCHOVÁ, Erika a Luboš CHROUSTOVSKÝ. Vícečetný pohřeb ze starší doby bronzové z Velkých Přílep: Příspěvek ke studiu tafonomie, vzniku a účelu pohřebního komplexu. *Archeologické rozhledy*. 1995, roč. 47, č. 2, s. 77-100. ISSN 0323-1267.

SVOBODA, Jiří. Paleolit a mezolit: Pohřební ritus. In: MALINA, Jaroslav. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných" oborů*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 2003, s. 128. Scientia (Nadace Universitas Masarykiana). ISBN 8086258467 (NAUMA).

ŠOLLE, Miloš. Misie a evangelizace - Příchod křesťanství do našich zemí. *Teologické texty: časopis pro teologii a službu církve*. 1992, č. 1, s. 12-14. ISSN 0862-6944. Dostupné z: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/1992-1/Misie-a-evangelizace>

ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampyrismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 190-217.

ŠPAČEK, Jaroslav. Poznámky k nové interpretaci pohřebiště s projevy vampyrismu a několik poznámek k otázce soudnictví městečka Čelákovice. *Středočeský sborník historický*. 2009, č. 35. ISSN 0585-4172.

ŠTEFAN, Ivo. Frühmittelalterliche Sonderbestattungen in Böhmen und Mähren. Archäologie der Randgruppen?. *Ethnographisch-archäologische Zeitschrift: EAZ*. 2009, roč. 50, 1-2, s. 139-162. ISSN 0012-7477.

TREFFORT, Cécile. L'interprétation historique des sépultures atypiques: Le cas du haut Moyen Age. In: BARAY, L. *Archéologie des pratiques funéraires Approches critiques*. Glux-en-Glenne: BIBRACTE, 2004, s. 131-140.

UNGER, Josef. Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích(s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.-16. století. In: MALINA, Jaroslav. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové texty pro studenty antropologie a příbuzných oborů*. Brno: Nadace Universitas

Masarykiana, 2002, s. 151. Scientia (Nadace Universitas Masarykiana. ISBN 80-210-2849-1.

*WALDRON, T. The relative survival of the human skeleton: implications for palaeopathology. In: BODDINGTON, A, A. N. GARLAND, R. C. JANAWAY. *Death, Decay and Reconstruction: Approaches to Archaeology and Forensic Science*. Manchester: Manchester university press, 1987, s. 55-64. ISBN 0-7190-2303.

WHIPPS, Heather. Medieval Vampire Skull Found. Live Science. 2009. Dostupné z: <http://www.livescience.com/3374-medieval-vampire-skull.html>

WILLIS, A. a N. TAYLES. Field anthropology: application to burial contexts in prehistoric Southeast Asia. *Journal of Archaeological Science*. 2009, roč. 36, č. 2, s. 547-554. ISSN 03054403. DOI: 10.1016/j.jas.2008.10.010.

WOLLMAN, Frank. Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské. *Národopisný věstník československý*. 1920, roč. 14, 1, s. 1-16.

WOLLMAN, Frank. Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské. *Národopisný věstník československý*. 1921a, roč. 14, 2, s. 1-57.

WOLLMAN, Frank. Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské. *Národopisný věstník československý*. 1921b, roč. 15, 1, s. 1-58.

WOLLMAN, Frank. Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské. *Národopisný věstník československý*. 1923a, roč. 16, 1-2, s. 80-86.

WOLLMAN, Frank. Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské. *Národopisný věstník československý*. 1923b, roč. 16, 3-4, s. 80-86.

WOLLMAN, Frank. Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské. *Národopisný věstník československý*. 1926, roč. 18, 3-4, s. 133-161.

Obrázky

Obr. 1 <http://dailycontributor.com/vampire-skeleton-found-in-venice/3786/>

Obr. 2 <http://news.nationalgeographic.com/news/2009/03/090310-vampire-graves.html>

Obr. 3 ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 193, obr. 3.

Obr. 4 ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 193, obr. 4.

Obr. 5 ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 196, obr. 5.

Obr. 6 <http://www.muzeum-celakovice.com/index.php?id=133>

Obr. 7 ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 196, obr. 6.

Obr. 8 <http://cernyandilek.blog.cz/0807/konec-upiru-v-cechach-clanek-o-celakovicich>

Obr. 9 ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 196, obr. 7.

Obr. 10 <http://www.muzeum-celakovice.com/index.php?id=133>

Obr. 11 <http://www.muzeum-celakovice.com/index.php?id=133>

Obr. 12 <http://www.muzeum-celakovice.com/index.php?id=133>

Obr. 13 ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 200, obr. 10.

Obr. 14 ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 201, obr. 12.

Obr. 15 ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 200, obr. 11.

Obr. 16 <http://www.muzeum-celakovice.com/index.php?id=133>

Obr. 17 upraveno podle ŠPAČEK, Jaroslav. Slovanské pohřebiště s projevy vampirismu z Čelákovic. *Časopis Národního muzea*. 1971, č. 140, s. 200, obr. 10 a obr. 11.

Obr. 18 ERNÉE, Michal. Archeologický výzkum novověkého hřbitova na Plešivci. In: [online]. 2001[?], obr. 3 [cit. 2012-03-31]. Dostupné z: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm

Obr. 19 ERNÉE, Michal. Archeologický výzkum novověkého hřbitova na Plešivci. In: [online]. 2001[?], obr. 6 [cit. 2012-03-31]. Dostupné z: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm

Obr. 20 ERNÉE, Michal. Archeologický výzkum novověkého hřbitova na Plešivci. In: [online]. 2001[?], obr. 8 [cit. 2012-03-31]. Dostupné z: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm

Obr. 21 ERNÉE, Michal. Archeologický výzkum novověkého hřbitova na Plešivci. In: [online]. 2001[?], obr. 5 [cit. 2012-03-31]. Dostupné z: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm

Obr. 22 ERNÉE, Michal. Archeologický výzkum novověkého hřbitova na Plešivci. In: [online]. 2001[?], obr. 6 [cit. 2012-03-31]. Dostupné z: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm

Obr. 23 ERNÉE, Michal. Archeologický výzkum novověkého hřbitova na Plešivci. In: [online]. 2001[?], obr. 7 [cit. 2012-03-31]. Dostupné z: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm